
**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Roitto, Matti; Karonen, Petri; Ojala, Jari

Title: Geopolitik och identitet 1890-1930

Year: 2018

Version:

Please cite the original version:

Roitto, M., Karonen, P., & Ojala, J. (2018). Geopolitik och identitet 1890-1930. In H. Meinander, P. Karonen, & K. Östberg (Eds.), *Demokratins drivkrafter : kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020* (pp. 99-150, 450-457). Svenska litteratursällskapet i Finland; Appell Förlag. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 819.
<https://www.sls.fi/sites/default/files/publications/pdf/2279.pdf>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

MATTI ROITTO, PETRI KARONEN & JARI OJALA

Geopolitik och identitet 1890–1930

I det här kapitlet granskas geopolitikens inverkan på hur Finland¹ och Sverige omkring åren 1890–1930 blev de progressiva och representativa demokratier som de är i dag. Kapitlet bygger i första hand på forskningslitteraturen. Ett mer empiriskt grepp har använts i tillämpliga delar, men det primära syftet är att sammanställa en jämförande översikt av huvuddragen, sedda ur en geopolitisk infallsvinkel utifrån de fragment som redan finns i befintlig forskning. Vår huvudhypotes är att geopolitik som ett så kallat paraplybegrepp har fungerat kontextuellt som både en möjliggörande och en begränsande faktor i båda ländernas demokratiseringsprocess. I första hand har det varit viktigt att skapa och trygga suveräniteten med tanke på statsutvecklingen, och för att skapa eller utöka subjektskapet. I synnerhet förändringarna – men också kontinuiteten – i den politiska kulturen, som vid sidan av ekonomin varit den mest centrala drivkraften i demokratiseringen av Finland och Sverige, har varit knutna till geopolitiken.

Det har gjorts få systematiska jämförelser mellan Finland och Sverige exempelvis beträffande den politiska kulturen.² Ofta har behovet att reda ut nationella särdrag kört om jämförelserna i undersökningarna.³ Likaså finns det få jämförelser ur geopolitisk synvinkel.⁴ Bristen på jämförelser inom geopolitiken förklaras av skillnaderna mellan Sveriges och Finlands utvecklingsgång, speciellt subjektskapet, och även det invecklade nät av orsak-och-verkanförhållanden som grundar sig på mångahanda geopolitiska variabler. Så sker särskilt

om man väljer att se ”det geopolitiska” som utrikes- eller säkerhetspolitik eller som enbart en kontext. Detta nätverk av konsekvenser byter dessutom form mitt under undersökningsperioden, omkring 1917–1919, på grund av följderna av första världskriget, exempelvis Finlands självständighetsblivande och det temporära regionala maktvakuumet runt Östersjön. Geopolitik har å sin sida begrundats förvånansvärt lite ur en demokratiseringssynvinkel. Detta trots att utrikesrelationerna och geopolitiken – tillsammans med olika inre faktorer, den politiska kulturen och ekonomin samt transnationella ideologiska strömningar – märkbart påverkade demokratiseringen i Finland och Sverige.

År 1890 var Sverige en etablerad suverän stat,⁵ trots att landet ännu låg långt⁶ från det ”demokratiska modelland” som det är känt som i dag. Finland däremot existerade inte som suveränt statligt subjekt. År 1917 uppnådde Finland suveränitet och försökte därefter stärka⁷ den. Statsbyggandet hade förvisso inletts ”i sakta mak” redan långt tidigare när det gällde strukturer och politisk kultur, såsom vi visar i kapitlet ”Politiska kulturer 1430–1930” i denna bok.⁸ Finland fick komma med i det mellanstatliga umgänget, blev en erkänd medlem i det internationella samfundet och spurtade ikapp Sveriges förspång. Sverige var vid 1930-talets början en förmögen, enligt internationella mått mätt synnerligen modern neutral, parlamentarisk nordisk demokrati, där monarkens makt hade inskränkts ytterligare. Utvecklingen hade dock inte varit enbart rätlinjig.⁹

Den ökade deltaganderätten, maktfördelningen och befolkningens växande möjligheter att påverka visar att politisk demokratisering¹⁰ skedde i båda länderna. Enligt Robert A. Dahl hörde Finland och Sverige i själva verket till det fåtal länder i världen där demokratiseringen och parlamentariseringen genomfördes ungefär samtidigt.¹¹ Influenser till bäggedera hade man fått och hämtat från närområdena.¹² Geopolitiken spelade en viktig roll i utvecklingen. Demokratiseringsprocessen påverkades särskilt av de utmaningar gällande säkerheten som läget innebar. Sett ur ett längre perspektiv har det inom referensramen för klassisk geopolitik¹³ skett en demokratisering också i utrikes- och säkerhetsfrågor. År 1890 ansvarade den ryske kejsaren för Finlands utrikes- och säkerhetsfrågor, men var inte i praktiken ansvarig inför undersåtarna i det autonoma storfurstendömet.

dömet. I Sverige hade kungen länge mandat att sköta dessa ärenden.¹⁴ I början av 1930-talet var situationen redan en annan; då hade utrikespolitiken rent av nått fram till folkrepresentationens agendor¹⁵.

Under 2010-talet, efter och jämsides med den senaste så kallade arktiska vändningen,¹⁶ har geopolitiken inom Östersjöområdet återigen lyfts upp till offentlig diskussion¹⁷. Även om begreppet huvudsakligen används utan att närmare definieras, innebär det oftast utrikespolitiska frågor och försvarsärenden knutna till det territoriella läget samt möjliga hot mot suveräniteten, i linje med definitionen av så kallad klassisk geopolitik.¹⁸ Därmed betraktas geopolitik fortfarande som mellanstatlig verksamhet som förknippas med gränser, intressesfärer, platser och definierade miljöer, samt ofta med möjligheterna för en stat att uppnå suveränitet och trygga denna. Också de som levde i Finland och Sverige under 1890–1930-talen uppfattade saken på detta sätt. Rudolf Kjelléns vetenskapliga skrifter hade en betydande effekt på den samtida diskussionen och banade väg för den konkreta politiken, särskilt i Finland som nyligen uppnått självständighet.¹⁹ Det är svårt att uppskatta hur mycket Kjellén påverkade den finska geopolitiken, men preliminär forskning ger vid handen att det fanns kontaktytor. Ett bra exempel är de två brödraparen Väinö Voionmaas och Eino Voionmaas samt Aarne Anttilas och Väinö Hämeen-Anttilas verksamhet. Eino Voionmaa och Aarne Anttila översatte Kjelléns verk. Eino Voionmaa och Väinö Hämeen-Anttila översatte å sin sida tillsammans geopolitiskt laddad litteratur om stormaktskrigen. Från 1915 arbetade Hämeen-Anttila som rådgivare och chef vid förlaget Karisto, som 1919 gav ut översättningen av Kjelléns verk *Staten som livsform* under titeln *Valtio elinmuotona*. Yrjö Ruutu ansåg i tidskriften *Historiallinen Aikakauskirja* att verket presenterade den mest tidsenliga teoretiska statsuppfattningen. Kjelléns geopolitiska framställning var de facto den bästa som erbjöds. Maria Lähteenmäki hänvisar å sin sida till vetenskapsmannen och politikern Väinö Voionmaas skrift ”Venäjän Karjalan kysymys” (1918, ”Rysslands Karelenfråga”), där järnvägen som Ryssland byggt i norr presenterades som ett strategiskt hot för Finlands östgräns.²⁰ Parallellen till Kjelléns tankar om att den ryska järnvägen i norra Finland utgjorde ett hot mot Sveriges östgräns²¹ är tydlig.²²

Förenklat innebär geopolitik forskning kring hur den statliga verksamheten påverkas av geografiska faktorer, såsom läge, naturresurser, klimat och befolkning. Det som gör geografin politisk är för det första exempelvis gränsdragningar och definitioner av gränser, där det alltid ingår valprocesser som står i förhållande till varandra. För det andra koncentrerar man sig inom geopolitik på en suverän stats område. Geopolitik anses i synnerhet påverka (national)statens existens, dess utrikespolitiska alternativ samt interaktion med andra stater. Rudolf Kjellén anses ha skapat begreppet. Trots det har hans "geopolitik" ändå ansetts vara en tvivelaktig term på grund av den tyska skolans historiska börda.²³ Termen fick en vidare spridning i den anglosaxiska tolkningen på 1930-talet genom de tyska (till exempel Haushofer, Ratzel, enligt vissa forskare även Kjellén) och anglosaxiska teoretikerna (till exempel Mackinder, Mahan).²⁴ Den traditionella synen på geopolitik betonar vanligtvis dess kontextuella inverkan. Den liknar definitionerna i till exempel Pierre Renouvins och Jean-Baptiste Duroselles inriktning inom internationella relationer, där geografiska, demografiska, ekonomiska och folkpsykologiska element ses som centrala krafter och faktorer i historien.²⁵ Samtliga påverkar statens möjligheter att agera och därigenom dess kapacitet att bevaras, utvecklas eller förgöras.

Statens väsentligaste mål är att överleva och skydda medborgarna. Detta bygger på Friedrich Ratzels tanke om det mycket nära förhållandet mellan staten och dess område.²⁶ Särskilt läget i relation till andra är en betydelsefull faktor i detta avseende, liksom "de andra" med deras egna intressen. I första hand betonas dock det så kallade *hard power*-perspektivet, som är känt från forskningen kring internationella relationer. Det innebär hård makt, materialtillgång och andra "mätbara" faktorer. Dessa betoningar är särskilt starka i den klassiska geopolitiska forskningen inom den anglosaxiska traditionen. Det naturliga tillståndet mellan nationerna ses i Thomas Hobbes anda som anarki och kaos, där lagen om den starkastes överlevnad gäller och sträng konkurrens råder mellan aktörerna. Också Kjellén var av denna åsikt.²⁷ Hedley Bull anser dock att staterna tillsammans bildar ett internationellt samfund, som i viss mån reglerar konkurrensen och anarkin.²⁸ Därför var det viktigt exempelvis för

den unga staten Finland att i det oklara världsläget identifiera sig med det internationella samfundet.

Exempelvis Joseph Nye (1990) har å sin sida lyft fram det så kallade *soft power*, ett begrepp som bland annat inkluderar kulturell påverkan, diplomati och andra icke mätbara aspekter.²⁹ Också identitet, erfarenhet och liknande faktorer är betydelsefulla enligt denna uppfattning.³⁰ För Vilho Harle och Sami Moisio är just denna synvinkel viktig, speciellt när det gäller Finlands nationella identitetsprojekt under självständighetens första år. Att Finland utvecklade och stärkte sin nationella identitet inom det område som precis deklarerats självständigt, till exempel genom att betona utanförskap i förhållandet österut, handlade enligt dem samtidigt om geopolitik.³¹ I analysen av geopolitiska influenser betonas den klassiska geopolitiken och inifrånperspektivet, men dessa observationer ställs även i relation till fenomen betraktat utifrån. Ett flertal länder, intressen och nivåer, alltifrån storpolitiska³² till nationella och regionala nivåer, förknippades med Finlands och Sveriges geopolitik. Frågorna ser olika ut beroende på om man betraktar dem ur Finlands, Sveriges eller något grannlands synvinkel. Länderna kunde inte i praktiken påverka stormaktspolitiken, och stormakterna var inte heller nödvändigtvis intresserade av deras position.³³

Vår tolkning utgår från att det fanns två huvudlinjer i det självständiga Finlands geopolitik: 1) en mer traditionell, klassisk geopolitik, det vill säga en säkerhetsorienterad utrikes- och storpolitik, vars nav bestod av ett abstrakt, men starkt upplevt hot från Ryssland; samt något som fått mindre uppmärksamhet i forskningen ända fram till den senaste tiden, nämligen 2) en identitetsbaserad geopolitik, som hänförde sig till utvecklingen av en statlig identitet och en inre enighet, särskilt genom att betona utanförskap. Detta syntes särskilt i de karelska gränstrakterna, där förfinskning var en stor del av identitetsprojektet.³⁴ Sveriges situation var mer mångfacetterad, men också tydligare, eftersom Sverige efter första världskriget redan var en etablerad stat, som inte behövde söka legitimitet för sin existens hos det internationella samfundet. Betydelsen av intern enighet hade man dock noterat. Det handlade inte enbart om att förbättra det ideologiska välmåendet, utan också om ett pragmatiskt dryftande kring den inre säkerheten. Till viss del påverkades detta säkert av exem-

plet med det finska inbördeskriget. I en mer omfattande utrikespolitisk, eller storpolitisk kontext, försökte Sverige stärka sin position i Östersjöområdet, men undvek samtidigt att bli indragen i möjliga konflikter. Neutralitetspolitiken och obundenheten fungerade här som effektiva medel. Enligt Carl Marklund (2015) präglades hela undersökningsperioden emellertid av Sveriges strävan efter regional hegemoni, särskilt genom *soft power*-metoder, det vill säga förhandlingar och identitetspolitik. Det tidigare så starka ryska hotet var också i viss mån närvarande.

Kapitlet är kronologiskt uppbyggt och indelat i två huvudperioder, åren 1890–1918/1919 och 1918/1919–1930. Första världskriget och dess efterdyningar är en vattendelare till exempel genom Finlands självständighetsblivande. Finland behandlas också under den tidigare perioden, eftersom geopolitiken hade en betydande inverkan på suveränitetssträvandena och är knuten till den självständiga statens demokratisering. För jämförbarhetens skull har Finland och Sverige skilts åt och fått egna underkapitel för respektive tidsperiod.

Sverige och Finland: att erhålla och trygga suveränitet

Under tidsperioden 1890–1918 hängde särskilt Sveriges, men också Finlands, demokratiseringsutveckling samman med landets territoriella läge, dess storlek samt såväl territoriella som andra staters storpolitiska intressen. Under perioden 1890–1930 var det främst Tyskland och Ryssland som var aktiva stormakter i Östersjöområdet, men även Storbritannien och Frankrike spelade egna roller. Av de mindre länderna hade Norge, de baltiska länderna, Polen och Finland – vid sidan om Sverige – egna intressen och planer samt inbördes relationer att reda ut, utöver förhållandet till stormakterna. Det handlade också om annat än att försvara och bevara staten. Tryggandet av statens suveränitet fick även andra nyanser som gällde inre enighet och identitet, och även dessa hade koppling till det territoriella läget.³⁵

Identiteten fick en starkare roll först under den senare undersökningsperioden och i Finland särskilt i takt med att staten befäste sin ställning. Ola Tunander, som analyserat Rudolf Kjelléns inflytande på geopolitiken, sammanfattar saken på ett bra sätt: staten är vad politiska ledare, diplomater och journalister säger att den

är.³⁶ Även om Tunander koncentrerar sig på förändringarna efter kalla kriget, och elitens språkliga konstruktionism, är perspektivet giltigt också för den tidigare tidsperioden samt för statsbyggandet och dess konsolidering. Enligt Tunander hade geopolitik tidigare ansetts vara det nordliga politiska landskapets verkliga formgivare. Det fanns ett behov av att förklara de politiska diskursändringarna, och den modell som valdes hade en stark geopolitisk laddning. Den behövde dock motiveras; man måste beakta yttre faktorer och krafter, den materiella verkligheten, den kulturella och organisatoriska trögheten liksom även territoriets och identitetens inverkan. Enligt Tunander var lösningen efter kalla kriget i själva verket en mycket kjellensk geopolitik, inte en amerikansk. I dess kärna fanns identitet och territorium, och framför allt ett övertygande, territoriellt försvar som skulle trygga den "demokrati" som förtjänstfullt hade byggts upp under årtionden. Kjellén själv hade betonat vikten av att bygga upp nya identiteter, nya nationalstater och nya geopolitiska formationer – något som den samtida politiska vetenskapen enligt honom inte förstod. Tunander anser att forskningen och den politiska verksamheten i Sverige – till skillnad från i Danmark, Norge och Finland – inte kunde godta att stormakterna hade stort inflytande på landets identitet.³⁷

Den geopolitiska utvecklingen startade inte från noll på 1890-talet. Finlands och Sveriges inbördes historiska förbindelse har varit en betydelsefull faktor under den långa utvecklingsgången.³⁸ Detsamma gäller relationerna mellan Finland och Ryssland. Utstakningen och definierandet av gränser har under hundratals år av kamp och konkurrens lämnat sina spår. När det gäller Sverige hänger det geopolitiska inflytandet under kapitlets första undersökningsperiod de facto ihop med strävandena att bevara suveräniteten, det vill säga att trygga säkerheten med hjälp av utrikes- och säkerhetspolitik, särskilt i förhållande till Ryssland. Finland fungerade i förhållande till Sverige som en geopolitisk buffert vid Rysslands yttre gräns.³⁹ Finlands geografiska position som en del av en stormakt var så till vida betydelsefull att Rysslands agerande och politik hade direkta effekter på Finlands territorium, vilket Krimkriget hade visat. Ur svensk synvinkel betraktat var Finland en del av Sveriges säkerhetsproblem med Ryssland.⁴⁰ Redan Napoleonkrigen hade visat Sverige att landet

inte kunde lita på stöd från väst om ett möjligt hot från Ryssland realiserades. Detta hade stor betydelse för de alternativa linjerna inom utrikes- och säkerhetspolitiken.

Samtiden uppfattade att Sverige, trots sina faktiska gränser, geografiskt hörde till ett större område, Östersjöområdet.⁴¹ Enligt A. J. P. Taylor minskade Östersjöns betydelse som en balanserande kraft avsevärt i stormakternas inbördes relationer efter Krimkriget. Storbritannien var tack vare kolet och ångmaskinerna inte längre beroende av trävaror från Norden och riktade därför sina intressen åt andra håll.⁴² Ryssland å sin sida riktade blicken mot Svarta havet, Stilla havet och inlandet. Preussen fick därför i lugn och ro utöka sitt inflytande på området, även om landet inte fick tillträde till de danska sunden, eftersom de andra stormakterna motsatte sig detta.⁴³ På grund av stormakternas begränsade intresse fick den regionala geopolitiken spelrum och kom delvis upp i bredd med den traditionella storpolitiken. Modernare och mer fokuserad forskning än Taylors har visserligen visat att stormakternas inflytande kring Östersjön och på det nordiska området var närvarande på ett mer indirekt sätt och vid sidan av andra frågor.⁴⁴ Det bredaste inflytandet hade storpolitiken och stormakterna dock på suveräniteten. Ryssland var den stormakt som var mest betydande (en så kallad katalysator), vilket i Sverige ungefär fram till 1918 upplevdes som ett hot mot suveräniteten.

Sverige 1890–1917/1918

Som en följd av finska kriget, ett sidospår till Napoleonkrigen, tog Ryssland 1809 Finland i besittning och området, som tidigare hade hört till Sverige, blev ett autonomt storfurstendöme. Finland väckte som en del av det ryska kejsardömet intresse hos andra stormakter och även hos de mindre grannarna. Sverige fick 1814 Norge⁴⁵ som kompensation för det förlorade området och länderna bildade ända fram till 1905 en personalunion. Samtidigt förflyttades Sveriges politisk-geografiska tyngdpunkt delvis västerut och norrut. Landets utrikes- och säkerhetspolitiska linjedragningar fick mer än tidigare en skandinavisk dimension som en lösning på de hot mot suveräniteten dess geografiska läge gav upphov till.⁴⁶ Denna process i sig gjorde

att Sverige i mindre grad förlitade sig på ett möjligt stöd från stormakterna.⁴⁷ I Sverige insåg man realiteterna när det gällde storlek och styrka, vilket sedermera kom att definiera Sveriges geopolitik.

Sveriges geopolitiska position reflekterades indirekt i demokratiseringen, genom dess utvecklingsmöjligheter. Utöver Kjellén deltog också historikern Harald Hjärne i de samtida diskussionerna. Hjäernes och Kjelléns inflytande syntes särskilt bland dem som befann sig i marginalen och stödde en aktiv politik, såsom de militära kretsarna⁴⁸. Men hotbilden från öster upplevdes också på bredare front.⁴⁹ Under första världskriget och strax därefter ansåg man att Sverige geografiskt sett skyddades av sina naturliga gränser endast i söder.⁵⁰ Vid sidan av försvaret sågs handelspolitiken som en betydelsefull påverkningsmöjlighet och genom den tolkades och legitimerades Sveriges betydelse i Östersjöområdet också historiskt.⁵¹ I skuggan av det ryska hotet och bristen på stöd från väst hade Sveriges försvarspolitik å sin sida varit ett inrikespolitiskt tvistefråga mellan vänstern och högern. Man trodde inte att Sverige på egen hand skulle klara möjliga säkerhetshot. Därmed var Sveriges säkerhetspolitik beroende av Storbritannien och Frankrike och främst av deras flottor.⁵² Ett alternativ som också kom upp var att undvika stormaktstvisterna. Enligt en tolkning kan man se Krimkriget som startskottet för den svenska neutralitetspolitiken. Sverige hade visserligen försökt koordinera sin politik med Danmark som stöd för neutraliteten. Samtidigt växte antalet ryska trupper i Finland.⁵³ Andra territoriella utrikes- och säkerhetspolitiska alternativ, över huvud taget allt proaktivt agerande, var främst kopplat till detta hot.

Enligt Charles Tillys demokratiseringsteori hörde upprustning samman med ökat ekonomiskt välstånd, och båda var en del av statens interna utveckling och den underhandlingsprocess genom vilken undersåtarna utvecklades till medborgare. För att kunna trygga sina undersåtar och sitt territorium måste staten rusta sig militärt och agera utrikespolitiskt. Till detta behövde man tillgångar och resurser samt en koncentration av makt- och militärutövandet till staten. För att legitimera sitt maktutövande måste staten ge undersåtarna olika rättigheter och friheter, vilket i en mer omfattande utvecklingsgång ledde till att det så kallade moderna medborgarskapet växte fram. I praktiken innebar detta dessutom rätten att delta i beslutsprocess-

ser, vilket trots demokratiseringsteoriernas diversitet är en central del av dem alla.⁵⁴

I Sverige hade Krimkriget som effekt att stormakterna Frankrike och Storbritannien lovade garantera Sverige-Norge säkerhet vid ett ryskt anfall, vilket åtminstone i teorin kan anses ha stärkt Sveriges suveränitet.⁵⁵ Ryssland måste å sin sida demilitarisera det strategiskt viktiga Åland, vilket minskade det hot som Sverige upplevde. Eftersom stormakterna under 1800-talets senare hälft var beroende av varandra, rådde *status quo* och maktbalans runt Östersjön. Sverige var ändå fortfarande berett på det värsta, vilket märktes bland annat genom ett intensivt befästningsarbete.⁵⁶ Också maktpolitik fördes: mot Norge utövades 1899 påtryckningar för att landet skulle stanna i statsförbundet med Sverige. Under riksdagarna försökte man också få Norge att förbinda sig till att försvara Sverige. Detta lyckades inte och relationen till Norge, som genomgick ett nationellt uppvaknande, var problematisk. Att hålla fast vid Norge band upp mycket av de begränsade resurserna. Rudolf Kjellén ansåg att det var oroväckande om Norge skulle lösgöra sig ur statsförbundet, men konstaterade att gränserna till Norge inte var ”naturliga”. För att trygga Sveriges suveränitet skulle det vara naturligare att landets utrikesrelationer riktade in sig på Skandinaviska halvön, till exempel i enlighet med begreppet Fennoskandien, som hade myntats i Finland.⁵⁷

Under slutet av 1800-talet blev det internationella läget spändare. Det spekulerades till och med om ett krig mellan Ryssland och Storbritannien.⁵⁸ Enligt brittiska nyheter skulle Sverige vid ett möjligt krig förhålla sig neutralt, i enlighet med kungens löfte. Den anglo-svenska alliansens (!) dagar var förbi, likaså de tider när Sverige ville skriva historia. Oscar I hade under Krimkriget velat ansluta sig till den västliga koalitionen, men framför allt den offentliga opinionen var emot det. Enligt en tidning skulle Sverige ha haft ”mycket att vinna”, särskilt i Finland, där det fanns en svenskspråkig minoritet på 300 000 personer. Det bodde endast 5 000 personer med ryskt ursprung i Finland, kunde tidningen rapportera. Lutherdomen ansågs också vara en förenande länk mellan Sverige och Finland. Det värsta var ändå, enligt tidningen, att ryssarna just nu [1885] gjorde sitt bästa för att undergräva återstoden av finländarnas frihet: ”ministers appear to be doing their worst to stamp out the miserable rem-

nants of Finnish liberty.”⁵⁹ Skrivelsen publicerades vid en tidpunkt då Sverige igen vände blicken mot Tyskland som en möjlig bundsförvant. Anmärkningsvärt är hur Finland beskrivs som ett objekt i förhållande till Sverige.⁶⁰

Tidigare forskning anser att det ryska hotet var geopolitiskt viktigt för Sverige, ett hot som Sverige under åren 1890–1914 motverkade genom att söka stöd hos Tyskland. Denna orientering understöddes till en viss grad av svenska hovet.⁶¹ Sverige hade först vänt sig till stormaktsblocken, och senare försökt förbättra sina relationer till både Ryssland och Tyskland (Preussen), som var på frammarsch, genom att framstå som obundet samtidigt som landet höll dörren öppen för samarbeten. Efter att personalunionen mellan Sverige och Norge splittrats (1905), med stormakternas godkännande, orienterade sig Sverige utrikespolitiskt tydligt i riktning mot Tyskland, i stället för mot Norden.⁶² Östersjön intresserade, och väststaternas oförmåga och ovillighet att stöda Sverige var, utöver andra tyska kontakter och delade värderingar,⁶³ en viktig ”påskjutande kraft” i riktning mot Tyskland.⁶⁴ Man har faktiskt tolkat det som att begreppet ”geopolitik” uppstod som en följd av dessa svenska särdrag, den ekonomiska nedgången i slutet av 1800-talet och även genom de ökade spänningarna mellan stora och små stater.⁶⁵ Dessa element påverkade också starkt utvecklingen av den svenska staten i början av vår undersökningsperiod.

Sverige-Norges sönderfall förändrade det territoriella *status quo* samtidigt som Tysklands och Rysslands intresse för området växte. På grund av andra intressen kom dessa länder, på förslag av britterna, att tillsammans garantera Norges självständighet. Detta lämnade i sin tur, åtminstone enligt britterna, Sverige i ett utsatt läge för påverkan från de övriga stormakterna.⁶⁶ Sådant inflytande fanns uppenbarligen, och det var inte alltid så litet. I synnerhet en del av den smala politiska eliten var mottaglig för influenser.⁶⁷ Gunnar Åselius avvisar den länge förhärskande tanken om att Sverige skulle ha sökt stöd hos Tyskland redan innan Norge blev självständigt.⁶⁸ Om detta har dock Marklund i viss mån en annan åsikt: enligt honom hade Tysklandsorienteringen bredare stöd också utanför hovet, men trots allt endast i begränsade kretsar av aktivister och konservativa.⁶⁹ Enligt Esa Sundbäck ansåg man i Sverige att särskilt Storbritannien åter-

igen hade vänt Sverige ryggen, eftersom de säkerhetsgarantier som getts Norge åtminstone i viss grad upplevdes som Sverigefientliga.⁷⁰ I och med att Frankrike och Storbritannien förlorat intresset för Östersjöområdet, såg man sig i Sverige till sist tvungen att vända blicken mot Tyskland.⁷¹ Hotet förblev detsamma, men metoderna att avvärja det byttes ut. Tyskland var lockande också tack vare många gemensamma värderingar och traditioner samt personliga kontakter inom den politiska och militära eliten.⁷² Enligt Marklunds tolkning ansåg inte Kjellén att förlusten av Norge 1905 enbart var problematisk. Han betonade också att Sverige måste välja politisk riktning och sluta tveka mellan Östersjön och Nordsjön.⁷³ Enligt Sundbäck var det exakt detta som knuffade Sverige i riktning mot Tyskland.⁷⁴ Storbritannien å sin sida uppmuntrade Sverige att orientera sig mot Skandinavien.⁷⁵

Av de samtida betonade till exempel Kjellén att utvecklingen av Rysslands infrastruktur vid Finlands västkust var en tydlig strategisk och militär förberedande åtgärd som riktade sig direkt mot Sverige. Järnvägen från S:t Petersburg till Vasa var ett tydligt bevis på detta. Också i övrigt ansågs Ryssland vara oberäkneligt och expansivt. Kjelléns karaktärisering i verket *Stormakterna* beskrev i synnerhet detta. Landgränsen med (Finland) Ryssland skapade tryck på Nordsverige. Bottniska viken sågs mer som en potentiell vattenled till Sverige än som en geopolitisk ”naturlig gräns” som man kunde förskansa sig bakom. Som granne hade Sverige en oberäknelig, expansiv stormakt som sökte sin riktning och som möjligtvis kunde utgöra ett hot mot Sveriges existens, eller åtminstone mot dess intressen.⁷⁶ I enlighet med centralförsvarsprincipen förberedde man sig i Sverige genom att bygga befästningsverk (särskilt Bodens enorma fästning), som också inkluderade en befäst reservhuvudstad (Karlsborgsplanen).⁷⁷ Den gemensamma landgränsen kunde enkelt användas för att dela Sverige mitt itu. Stockholm var å sin sida hotat så länge som Åland inte låg i Sveriges händer.⁷⁸ Bohuslän var Sveriges fönster mot världshaven och en kontaktlänk utåt.⁷⁹ I norr var Sverige i princip skyddat. Trafikförbindelserna landvägen till Norge var förvisso begränsade, för att inte tala om Norges interna förbindelser.⁸⁰ Detta påverkade främst strategiskt och logistiskt – det skulle gå långsamt och vara besvärligt att förflytta de trupper och resurser som möjligtvis skulle behövas.

Att den ryska Östersjöflottan slogs i spillror vid Rysslands förlust i kriget mot Japan 1904–1905, samt att generalstrejken och revolutionen drog över Ryssland 1905, innebar en liten lättnad för Sverige. Det kaotiska läget i Ryssland möjliggjorde också ett kort ögonblick av frihet i de finska förhållandena, vilket bland annat ledde till rösträttsreformen.⁸¹ Åren 1904–1905 var också i övrigt betydelsefulla för den svenska geopolitiken. Ryssland sågs inte nödvändigtvis längre som ett omedelbart fysiskt hot mot Sverige och dess suveränitet. Rysslands kraftreserver ansågs ha försvagats betänkligt i kriget mot Japan. Japans uppgång gav dessutom kejsardömet utmaningar i öst och man ansåg att det skulle bli tvunget att fördela sina resurser.⁸²

Det låg dock i Rysslands intresse att stärka sitt grepp i Östersjöområdet. År 1907 föreslog kejsardömet att Ålands demilitarisering skulle upphöra. Detta gick inte svenskarna med på och inte heller briterna tyckte om idén. Efter förhandlingar nådde man 1908 återigen ett avtal som stödde *status quo*.⁸³ Sverige fortsatte att orientera sig mot Tyskland och även om detta projekt inte hade ett oreserverat stöd, understöddes det ändå av en grupp inflytelserika personer ända upp till kungahuset.⁸⁴ Enligt Gunnar Falkemark förväntade sig Kjellén att Tyskland skulle vinna.⁸⁵ I Norge oroade man sig för Sveriges möjliga revansch, med kraftig upprustning som följd.⁸⁶

Tysklandsorienteringen var stark i konservativa kretsar. Orsakerna till detta var inte enbart ideologiska eller kulturella, utan också pragmatiska och realistiska: ett sätt att hålla Ryssland på avstånd.⁸⁷ Utöver rädslan för Ryssland fanns det också andra bakgrundsfaktorer till orienteringen mot Tyskland än den geopolitiska dimensionen. Kulturella band, band mellan kungahuset samt personliga kontakter mellan vetenskaps- och kultureliten har lyfts fram som bakomliggande krafter som påverkade dragningen mot Tyskland.⁸⁸ Dessutom var Tysklands allt starkare position inom Östersjöområdets näringsliv en betydande faktor.⁸⁹ Även Storbritanniens utrikesministerium ansåg att Sverige var ett Tysklandsorienterat land, trots att verkligheten i ljuset av ovannämnda faktorer var mer komplicerad än så. Britterna själva dryftade ännu under sommaren 1918 huruvida det var deras tidigare stöd till Ryssland som hade försvagat svenskarnas förtroende för briterne.⁹⁰

Bakom Sveriges ”nya” säkerhetspolitik och utrikespolitik låg till stor del gamla analogier. Armén hade stort inflytande i reproducerandet av dessa, särskilt officerarna var centrala aktörer i parlamentet, och i regeringen i egenskap av experter. De understödde en modernisering av armén, vilket de motiverade med historien. Särskilt hotet från Ryssland byggdes upp genom historiepolitik. När läget runt Östersjön före första världskriget skärptes, blev den centrala tanken hos dessa aktörer att möjligen alliera sig med Tyskland, ifall det skandinaviska samarbetet misslyckades. Också den skandinaviska inriktningen strävade visserligen i första hand efter att hantera det ryska hotet.⁹¹

Skandinavismen hade varit en dålig grund under 1800-talets kriser och konflikter, det hade historien bevisat. Något överraskande ansåg den tidigare Tysklandsbeundraren Kjellén inte längre att Tyskland var en bättre lösning på problemen, utan menade att Tyskland kunde få ett övertag⁹² över Sverige. De konservativa såg Tyskland som ett hot först strax före första världskriget och började söka en alternativ strategi med målsättning att trygga suveräniteten.⁹³ Enligt andra betraktelsesätt, och särskilt när det gäller politisk kultur, ansågs Sverige före kriget ändå fortsättningsvis vara Tysklandsorienterat, rent av ett ”nordiskt Preussen”, som man kunde dra lärdom av vid organiserandet av interna angelägenheter och statsskick.⁹⁴ Rudolf Kjellén hade ansett det nödvändigt att staten skulle utvidga och skärpa sitt grepp, och detta inte bara för att garantera en minimal rättstrygghet och ordning.⁹⁵

Det var först det världsomfattande storkriget, och ryska revolutionen 1917 med alla dess mångfacetterade påföljder, som förändrade Östersjöområdets geopolitiska situation i en tillfälligt friare riktning. Det gav också utrymme för både Sverige och Finland – som åtminstone i viss mån motvilligt hade gett upp sin egen Tysklandsorientering – att på olika sätt stärka sin egen ställning och säkerhet.⁹⁶ De storpolitiska förändringarna hade trots allt också lett till betydande interna reformbehov, såsom parlamentarisering, grundlagsreformer och sociala reformer.

I och med första världskriget fäste stormakterna uppmärksamhet främst vid maktbalansen samt vid de krigande ländernas logistik och handel i Östersjöområdet. På motsvarande sätt kom kriget för

de nordiska monarkierna att leda till det så kallade trekungamötet. Dess mest centrala resultat var ett gemensamt beslut om neutralitetspolitik.⁹⁷ I Sverige fanns bakom kulisserna förvisso också stöd för en orientering mot Tyskland.⁹⁸ Kjelléns varningar om att Tyskland kunde vara farligt hade uppenbarligen avfärdats i viss mån.⁹⁹ Under inbördeskriget i Finland beredde sig Sverige på att stöda de vita i Finland. Till planerna hörde till och med en väpnad intervention mot Ryssland tillsammans med Tyskland i Finland. När kriget vände föll planen dock i glömska. I fråga om fortsättningen kolliderade Sveriges säkerhetsintressen med det vita Finlands, speciellt i samband med besättandet av Åland, vilket förstörde förhållandet till de finska nationalisterna och försvårade Sveriges försvarsplanering.¹⁰⁰ När slutresultatet av kriget började stå klart, gav man upp den hemliga orienteringen mot Tyskland.

Enligt Ola Tunander byggde man i Sverige också upp en stark realpolitisk verksamhetsmodell i smyg, trots att den officiella delen av politiken betonade neutralitet.¹⁰¹ Sverige förde aktivt handel med krigets olika parter och gjorde sig på så sätt outhärdligt samt lyckades balansera mellan blocken på ett rent av opportunistiskt sätt. Förutom att handelspolitiken lyfte ekonomin, visade den sig vara en fungerande överlevnadsmetod. Baksidan av myntet var de stora förluster som Sveriges handelsflotta led.¹⁰² På sätt och vis deltog Sverige alltså i första världskriget. Den skandinaviska neutraliteten fortsatte efter kriget. Enligt Carl Marklund och Mart Kuldkepp syntes detta särskilt i relationerna mellan Sverige och de nya småstaterna i Östersjöområdet. Sverige ansågs vara en förebild och åtminstone i aktivistkretsar såg Sverige sig självt som Nordens vägledande "storebror" och ett föredöme för de mindre.¹⁰³

Det var inte förrän efter Rysslands och Tysklands förluster och den kaotiska situationen som svenskarnas känsla av att vara hotade lättade. Tysklands förlust ledde till inrikespolitiska förändringar, och påverkade av dessa kom socialdemokraterna till makten och den så kallade realpolitiska linjen mildrades. Den förkrigstida politiken sågs som skyldig till många problem. Neutralitet och inre enighet¹⁰⁴ blev Sveriges linjedragningar. Uppbyggandet av välfärdsstaten och ett kjellénst folkhem inleddes efter kriget.¹⁰⁵ Detta påverkades också till en viss del av de våldsamma händelserna i Finland, den

växande arbetarrörelsen som mobiliserats redan i slutet av 1880-talet, den tyska interventionen och att man fått kontroll över handeln¹⁰⁶. Dessa upplevdes som oroväckande faktorer. I den svenska riksdagen behandlades Finland knappt alls under åren 1867–1899 och inte heller under perioden 1900–1910.¹⁰⁷ När Finland hade förklarat sig självständigt, skickade man givetvis gratulationer till riksdagen.¹⁰⁸ Den korta utflykt som Sverige gjort för att besätta Åland mot slutet av första världskriget frös relationerna till Finland och tyskarnas motoperation på Åland påverkade stödet för de nya linjdragningarna.¹⁰⁹ Det har dock inte gjorts några särskilt heltäckande utredningar över besättandet av Åland. Man har nöjt sig med att betrakta det ryska ockupationshotet och den egna säkerheten som förklaringsmodell. Frågan, som hade tårt på relationerna mellan Finland och Sverige, fick däremot senare en fredlig lösning¹¹⁰ i Nationernas förbund och blev ett internationellt känt typexempel. En annan möjlig orsak till att denna fråga löstes kan vara samtidens strävanden efter att omorganisera det politiska rummet och geopolitiken runt Östersjön efter kriget. I själva verket finns det sparsamt med officiellt källmaterial över ländernas samarbete under 1920-talet, även om det har skrivits en del om det mer inofficiella samarbetet. Belägg finns dock utan tvivel för att det har idkats samarbete inom det ekonomiska försvaret.¹¹¹

Under den första undersökningsperioden påverkade geopolitiken demokratiseringen av Sverige främst genom utmaningen att försvara suveräniteten i förhållande till stormakterna, huvudsakligen Ryssland. Det handlade om ett potentiellt hot, för Sverige var redan en etablerad stat som hade en försvarsmakt. På grund av sina begränsade resurser måste landet dock navigera mellan olika förbunds- och samarbetsformer. De geopolitiska kopplingarna till demokratiseringsprocessen var indirekta. Att Sverige koncentrerade sig på hot krävde resurser, och hjälpte också kungen och de ministrar som var ansvariga endast inför honom att hålla den koerciva makten i utrikes- och säkerhetsärenden i sina händer. Före den slutligt avgörande reformen kunde riksdagen ingripa i försvaret främst genom budgetarna. Påverkningsmöjligheterna var begränsade.¹¹² Det bästa sättet att genomföra demokratisering var alltså att trygga Sveriges statliga okränkbarhet – den interna utvecklingen skulle styras av

(vissa) svenskar på det sätt de ansåg bäst. Först när första världskriget vände och Tyskland förlorade, tvingades Sverige överväga sina egna linjedragningar på nytt. Detta märktes särskilt inom den politiska kulturen, där man övergav förvaltningsplanerna i tysk stil och började utveckla ett annat och kanske mer parlamentariskt och demokratiskt Sverige. Upplevelsen av att det fanns ett hot mot suveräniteten var dock fortfarande närvarande, och om man stöder sig på Tunanders tolkningar påverkade detta hot mycket starkt bakom kulisserna.

Finland 1890–1917/1918

Efter finska kriget var Rysslands plan att lugna ner situationen i Finland. Förhållandena i Finland behövde stabiliseras och kejsarens makt stärkas. På så sätt försökte man samtidigt skilja Finland mentalt från Sverige.¹¹³ I början av autonomin definierades Finlands och kejsardömet gränser omsorgsfullt och redan tullgränsen skilde storfurstendömet från Ryssland.¹¹⁴ Finlands geopolitiska ställning förändrades strategiskt. Effekterna på den interna utvecklingen var framför allt att den ”västerländska” utvecklingsgången avbröts. Finlands och Sveriges vägar hade nu skilts åt på flera sätt, även om kontakten i praktiken fortlevde i många normativa och mentala fall under hela den autonoma tiden.

I början av den här undersökningsperioden bestämde Finland inte på egen hand över sin utrikes- och säkerhetspolitik, och hade inte heller en egen vapenmakt (Finlands ”gamla” armé monterades snabbt ner). Det geografiska läget kunde ses som något av en utmaning; landet låg avlägset, hade dåliga förbindelser och hörde till en stark stormakt. Om man ser på Finland som en del av Ryssland och ur S:t Petersburgs perspektiv, fanns stormaktshotet ändå inte vid storfurstendömet östgräns, utan snarare vid Östersjöns sydkust, där Tyskland enades, växte och allierade sig med Österrike-Ungern. Finland löpte risk att bli ett slagfält för konflikter mellan stormakterna. Ryssland stärkte sitt grepp om Finland i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet då riket förberedde sig på konflikter. Detta väckte uppmärksamhet också i de andra stormaktsländer, såsom i Storbritannien, där pressen redan på 1880-talet kunde berätta om det

trångmål Finland drabbats av genom de oförsämnda förryskningsåtgärderna.¹¹⁵ Likaså berättade man om hur den finländska pressen vädjade till stormakterna att dessa, om deras eventuella (externa) konflikter eskalerade, skulle erkänna Finlands ställning som ett neutralt område.¹¹⁶ Pressens rapportering visar i varje fall på Storbritanniens intresse för Östersjön. Östersjöns militära förhållanden verkade också i större utsträckning intressera den brittiska pressen. Det är svårt att bedöma orsakerna till intresset, även om diskussioner i det offentliga visserligen är ett sätt att påverka utrikespolitiken eller atmosfären på liknande sätt som mer direkta förhandlingar. I pressen kan man också kommentera frågor på sätt som skulle vara omöjliga i formella diplomatiska sammanhang.

Det har skrivits mycket om nationalitetsidéen. Den kom att få betydelse för de geopolitiska förändringarna i egenskap av en särskild katalysator. Nationalismens nya vågor blev särskilt starka bland Finlands svenskspråkiga elit. Självständighetsidéen fick allt större stöd.¹¹⁷ Visserligen skulle det kanske inte ha räckt med enbart en nationalistisk våg, den politiska kulturen¹¹⁸ eller ens de strukturer (institutioner, organisationer och så vidare) som "beredde marken" för självständigheten. De endogena händelserna hade ändå effekt.¹¹⁹ Christopher Browning och Marko Lehti har visat att finländarna före första världskriget byggde upp sin nationella marginalitet geografiskt och att huvudriktningen då var den nordliga dimensionen, inte den östra eller ens den västra. Enligt dem blev de nationalistiska diskurserna först i och med självständighetsblivandet geopolitiska, inte kulturella. Landets ringa storlek var ett av de mest centrala temana som lyftes fram, likaså sårbarheten och försiktigheten. Finland identifierade sig aktivt med Skandinavien, men också med östra Baltikum. Termen randstater visar vilken referensram som föredrogs. Lehti och Browning hänvisar exempelvis till V. M. J. Viljanen, enligt vilken staterna i dessa "diagonala områden" tillsammans hade betydelse. Befolkningsmängden var närmare 85 miljoner, de hade goda förutsättningar för ekonomisk tillväxt och en central position. Baltiska alliansen (*the Baltic League*) var till exempel en idé som grundade sig på detta, men den appellerade mer till de baltiska länderna än till Finland, även om Finlands ställning mellan öst och väst upplevdes som farlig.¹²⁰

Land- och havsgränsen med Sverige var kanske ett större orosmoment för svenskarna än för finländarna. Från gränsen till det före detta Österlandet var avståndet till Sveriges ödemark relativt kort. För Finlands del var det mycket osannolikt att tänka sig att Sverige skulle utgöra ett direkt hot i området kring Bottniska viken. I Sverige upplevdes järnvägen, som sträckte sig fram till Vasa, som ett strategiskt hot, åtminstone enligt Kjelléns analys. Den utgjorde en möjlig och modernare led via vilken man snabbt kunde koncentrera trupper mot Sverige.¹²¹ Om frågan granskas ur finländarnas perspektiv, och med tanke på en möjlig självständighet och full territoriell självbestämmanderätt, var Ryssland konkret närvarande. Autonomi innebar för många självständiga stater en viktig utvecklingsmöjlighet, och perioder av förtryck vändes till att väcka nationalkänslan samt för att vinna internationella sympatier. Så länge utrikes- och säkerhetspolitiken låg under Ryssland, innebar det samtidigt att Finland var en del av Rysslands stormaktspolitik och storpolitik i egenskap av ett för kejsardömet strategiskt viktigt gränsland.¹²² Finlands befästningsnätverk och infrastruktur utvecklades utifrån Rysslands utrikes- och säkerhetspolitiska intressen. Detta medförde problem, vilket bland annat Krimkriget visar. Dessutom kunde exempelvis stormakternas ömsesidiga upprustningsbegränsningar återspeglas också längs Östersjöns kuster. I viss mån reflekterades stormakternas inbördes maktbalansgång i världsomfattande skala på Östersjön på grund av S:t Petersburgs viktiga ställning.

Det är intressant att översättningen av Kjelléns verk, som tar upp Ryssland och hotbilderna, särskilt betonar verkets betydelse för det självständiga Finlands framtida politik.¹²³ I Finland ledde förryskningsåtgärderna, tillsammans med uppvaknade nationella känslor, aktivism och förtryck, till att också Finland sökte stöd för sitt självständighetsblivande hos stormakterna. Aktivisternas kopplingar till Tyskland har dokumenterats och undersökts uttömmande.¹²⁴ När tvisten mellan stormakterna i praktiken gjorde sig påmind i form av kriget mellan Ryssland och Japan fanns det utrymme för de finländska protesterna att manifesteras sig. Storstrejken och lantdagsreformen samt att lokalsamfunden aktiverade sig var starka signaler. Det behövdes trots det ett ännu större krig innan aktivismen och

andra incitament flätades samman med de storpolitiska förändringar som ledde till Finlands självständighetsutveckling. Finland hade på olika sätt sökt stöd hos Tyskland, men efter Tysklands förlust i kriget måste man avstå från detta. När det gällde geopolitiken höll det stora trycket på Östersjön – som eskalerade till krig – och det stormaktspolitiska vakuum som följde på kriget, på att skapa momentum för Finland att uppnå suveränitet.

Demokratisering hade skett redan tidigare i Finland, men den kulminerade i och med självständigheten. Det är anmärkningsvärt att Finland äntligen kunde agera suveränt och stärka strukturer som var viktiga för demokratiseringen. Det finländska samhällets sårbarhet hade tydligt framkommit i inbördeskriget 1918. Det fanns behov av reviderande och konsoliderande åtgärder. Enligt Kjellén var statens enighet en central faktor för dess säkerhet.¹²⁵

1918/1919–1930: demokratin och suveräniteten stärks

När Finland hade blivit självständigt och storkrigets efterdyningar till sist började avta förändrades situationen i Östersjöområdet. I Finland pågick ett blodigt inbördeskrig. Henrik Meinander ser inbördeskriget som en ”finsk” del av världskriget.¹²⁶ Åren som följde på kriget var överlag inte särskilt lugna inrikespolitiskt, varken i Finland eller i Sverige. I Sverige satt hela sju regeringar under perioden oktober 1917 till november 1923. I Finland var antalet under samma tidsperiod rent av nio. För folkrepresentationens del var läget något stabilare, även om det sjunkande stödet för högern i första kammaren i Sverige var anmärkningsvärt, trots att de socialistiska partierna ändå inte fick absolut majoritet. I andra kammaren förblev maktförhållandena allmänt taget ungefär desamma under den här tidsperioden.¹²⁷ Utöver det svalare intresset för Tyskland, syntes detta också i försvarsfrågorna. Linjen i dessa frågor blev först och främst nedrustning, fortsatt och ännu starkare obundenhet och neutralitet samt ett nedbantat inhemskt försvar.¹²⁸ Å andra sidan är de växlande regeringarna ett tecken på att demokratin fungerade. Om ärenden inte sköttes, eller den valda linjen eller linjelösheten inte fungerade, hanterades det politiska ansvaret i enlighet med demokratins grundkrav.

Östersjöområdet och Skandinavien blev på nytt intressanta för stormakterna efter första världskriget, även om de ännu inte 1919 nödvändigtvis sågs som prioriterade mål.¹²⁹ Det tyska intresset återvände först i slutet av 1920-talet när landet kommit på fötter igen. Särskilt de baltiska länderna var viktiga för Tyskland, eftersom de ansågs kunna begränsa Polens inflytande. Balttyskarna var nyttiga då handelskontakter skulle knytas med Sovjetunionen. På motsvarande sätt försökte Frankrike parera det tyska inflytandet och locka in de baltiska länderna i den egna inflytelsesfären med Polen, dess viktigaste allierade. Storbritannien försökte för sin del mer ingående lösa sina problem i relation till Sovjetunionen och Tyskland och till detta hörde också inflytande på geopolitiken i Östersjöområdet. Därigenom knöts Finland och Sverige i viss mån till planerna, men för briterna var helheten viktigast; enskilda länder var mest intressanta som delar av den och summan av delarna.¹³⁰ Exempelvis stärkte handelspolitiken kontakterna till Storbritannien och påverkade i motsvarande mån briternas intressen.

De europeiska stormakternas intresse för Östersjöområdet under tiden mellan världskrigen har undersökts i mycket liten utsträckning.¹³¹ I klassiska verk av forskare som gjort omfattande undersökningar om periodens stormaktsförhållanden nämns stormakternas intresse för Östersjön knappt, åtminstone inte som ett viktigt intresseområde.¹³² Även Storbritanniens intresse för Finland var litet. Frankrikes intresse för Polen (samt Litauen och Lettland som fungerade som en buffert i riktning mot Tyskland), och därmed dess vidare inflytande på Östersjöländernas medlemskap i Nationernas förbund och ingående av nonaggressionspakter med Sovjetunionen, tvingade däremot ur säkerhetssynvinkel statsledningen i Finland till en reaktiv politik.¹³³ Att stanna utanför dessa avtal, de facto isolera sig, kunde ha varit ytterligare en orsak för Sovjetunionen att vidta eventuella åtgärder. Det intresse som Storbritannien i viss grad hyste för Finland har förklarats på olika sätt. En av de vanligaste förklaringarna är att Finland betraktats som en förpost till bolsjevismen och som ett möjligt stöd i krigsåtgärder riktade mot S:t Petersburg (Leningrad). Även Rudolf Holstis starka personliga inflytande har nämnts.¹³⁴ Dessa förklaringar passar framför allt in i finländarnas egen stora nationella identitetspolitiska berättelse. Enligt Esa Sund-

bäck sköttes Finlands, Baltikums och Skandinavians ärenden i Storbritannien av yngre tjänstemän, vilket visar att dessa länder inte ansågs vara särskilt betydelsefulla.¹³⁵

Att britterna drog sig bort från Östersjön så fort Ententens krigshandlingar hade avslutats¹³⁶ säger också något om det begränsade intresset. De små staterna i Östersjöområdet, dit Sverige dock inte räknades – landet hade ju inte ens gemensam gräns med Sovjetunionen – ansågs sköra och i behov av britternas beskydd. Den direkta militära närvaron, som syftade till att stöda motrevolutionen i Ryssland efter världskriget, kom att övergå främst till skydd av kommersiella intressen,¹³⁷ vilket motsvarar de mer kritiska tolkningarna av verksamhetskulturen vid Storbritanniens utrikesförvaltning.¹³⁸ Jorma Kalela visade i sin doktorsavhandling *Grannar på skilda vägar* hur de geopolitiska förändringarna i Norden (och också i Östersjöområdet) inte enbart var beroende av Finland eller Sverige som aktörer, eller av Finland eller Sverige som objekt.¹³⁹ Deras politik ser främst ut att ha varit reaktiv på grund av andra länder.

Sverige 1918/1919–1930

För Sverige innebar den här perioden exempelvis att landgränsen mot Ryssland försvann, vilket förefaller ha haft en avgörande inverkan både ur objektiv och ur subjektiv synvinkel. Ryssland (Sovjetunionen) utgjorde inte ett omedelbart hot mot Sveriges suveränitet. Däremot skedde desto fler interna förändringar, även om Kjellén redan 1905 ansåg att effekterna av en ”urartad parlamentarism” var skadliga särskilt för Italien och Österrike, men även för Frankrike: ”en strängt parlamentarisk praxis, som gör ministären till en lekball för deputeradekammaren, utan underlag i ett fast partiväsen eller andra engelska förutsättningar.”¹⁴⁰ Kjellén, som redan då var konservativ, deltog i den interna reformdebatten: om man i en geopolitiskt svår situation vill vara (territoriellt) stor, bör man glömma onödig parlamentarism.¹⁴¹

Sverige blev efter världskriget känt för sin egenartade isolationism eller åtminstone neutralitet, även om den internationella verksamheten tidvis har varit aktiv. Enligt Carl Marklund har Sveriges förhållande till Östersjöområdet under de senaste hundra åren varit å

ena sidan problematiskt, å andra sidan omedvetet. Emellanåt har ändå de konservativa tänkarnas syn på Östersjöns forna storhet lyfts fram som en påminnelse och rent av som ett framtida hopp om en ny storhetstid. En möjlig lösning på Sveriges geopolitiska problem, som inte uppmärksammats särskilt mycket, var att närma sig grannländerna. Som ett resultat av storpolitiken var det speciellt under början av 1900-talet möjligt att inom Östersjöområdet göra territoriella omorganisationer, eller åtminstone att överväga sådana. Detta syns också i Finlands agerande efter inbördeskriget. Kjellén understödde en aktivare politik i Sverige. Enligt Marklund var det "baltiska programmet" ett av de mest betydelsefulla försöken. Syftet var att med utrikespolitiska samt ekonomisk- och kulturpolitiska medel bygga upp Sveriges ställning i världen och göra den bättre och smidigare. En målsättning som nämnades var att rent av låta planen utsträckas ända till Sovjetunionen. Som konkreta metoder övervägdes bland annat samarbete med randstaterna.¹⁴² Kjellén hade själv föreslagit en fredlig "resurskolonialism" längs Östersjöns kuster med hjälp av handel, lån och teknologi. Politiker, affärsmän och akademiker ställde sig alla bakom planen.¹⁴³ Carl Marklund lyfter här, kanske för första gången, fram den immateriella sidan av Kjelléns geopolitiska tänkande. Också ett litet land kunde trots sina begränsade resurser vara en betydelsefull kulturell påverkare.¹⁴⁴

Efter första världskriget hade Sverige en tämligen god geopolitisk ställning. I förhållande till stormakterna såg läget till och med bra ut och det fanns utrymme att bedriva regional geopolitik. Det fanns visserligen också "småpolitiska" planer på ett eventuellt territoriellt samarbete med de baltiska länderna och möjligheter att stärka Sveriges intressesfär genom handel och andra *soft power*-metoder. De baltiska länderna förhöll sig i varje fall positiva till samarbete.¹⁴⁵ Särskilt i Estland och Lettland understöddes i viss mån idén om ett Baltoskandien.¹⁴⁶ I Sverige förhöll man sig ändå samtidigt reserverad till de baltiska ländernas möjligheter att behålla sin självständighet¹⁴⁷ – en för stor satsning kunde straffa sig om den geopolitiska situationen förändrades. Sverige försökte därför stärka sin ställning och därmed kunde också de försvars- och säkerhetspolitiska dimensionerna ha varit av samma slag som Finlands planer på samarbete med Estland.¹⁴⁸ Sveriges och Finlands relationer hade blivit svalare

efter att Sverige hade försökt besätta Åland, vilket lade sordin på all samarbetsiver.¹⁴⁹ Enligt Pasi Ihalainen rapporterade de finländska tidningarna exceptionellt lite om Sverige under åren 1918–1919 och inte heller riksdagen hänvisade i någon högre grad till svenska exempel eller erfarenheter.¹⁵⁰ Storpolitiskt lyckades man i Sverige utan större problem frånga Tysklandsorienteringen. Den preussiska konservatismen i den politiska kulturen, som i synnerhet de konservativa beundrade, fick åtminstone delvis äntligen stryka på foten. Också rösträtsreformen kunde slutligen genomföras.¹⁵¹ Under övergången från Tysklandsorienteringen hade Storbritannien redan under kriget, som ett led i den ekonomiska krigföringen, försökt påverka den gynnade ställning Tyskland hade i Sverige.¹⁵²

Under kriget hade de tre skandinaviska kungahusens regenter samlats och dragit upp linjer för neutraliteten som en skandinavisk inriktning, med vars hjälp man skickligt lyckades bedriva handel som alla parter drog nytta av.¹⁵³ Efter kriget stödde Sverige aktivt nedrustningspolitiken, särskilt genom Nationernas förbund.¹⁵⁴ Bakgrunden till detta var att socialdemokraterna kommit till makten och att fokus låg på den interna stabiliteten.¹⁵⁵ Också de övriga nordiska länderna stödde nedrustningen till en viss gräns (vilket frigjorde tillgångar till annat). Norge hade gjort dyra försvarsanskaffningar och var förberett på höga försvarsutgifter genast efter sitt självständighetsblivande (på grund av rädslan för en eventuell svensk militär intervention). Enligt Eloranta hade Sveriges starka engagemang i Nationernas förbund av ideologiska orsaker; i synnerhet återopade man demokratiska värderingar och humanitärism.¹⁵⁶ Samtidigt kritiserades linjedragningen av en liten, men högljudd grupp militärer, adelsmän, tjänstemän och övriga medlemmar av eliten.¹⁵⁷ Nedrustningslinjen avgick dock med segern, eftersom ”nära ögat-händelsen” i den omedelbara närhistorien, det vill säga möjligheten att Sverige skulle ha allierat sig med Tyskland under kriget, hade skrämt upp de svenska politikerna senast när det stod klart att Tyskland skulle förlora.¹⁵⁸ Fallet visar det starka ömsesidiga samspelet mellan politisk kultur och geopolitik; för Sveriges del handlade demokratiseringen framför allt om en förändring av den politiska kulturen, vilket i sin tur berodde på en betydande påverkan utifrån.¹⁵⁹

I samband med att socialdemokraterna kom till makten övertog parlamentet också övervakningen av utrikespolitiken. Inrikespolitiken var kanske turbulent, vilket naturligtvis visar att demokratin fungerade, men i utrikespolitiken rådde konsensus. Statsapparats starka roll och professionalism stärkte linjen. Målsättningen var säkerhet, handel och inre enighet. Finland däremot upplevdes i viss mån till och med som ett irritationsmoment.¹⁶⁰ Lösningen av Ålandsfrågan under 1920-talet visar hur stort stormakternas indirekta inflytande var: problemet ansågs skada balansen kring Östersjön, och det låg därför i allas intresse att finna en fredlig lösning. Trots att Finland och Sverige vid två tillfällen övervägde försvarssamarbete mot det gemensamma östliga hotet, allierade sig länderna inte med varandra. I stället fortsatte Sverige gradvis att stärka sitt nationella försvar och sin inre kohesion.

Det ansågs att Sverige frångick sin Tysklandsorientering senast då Tyskland hade förlorat kriget, eller när det stod klart att en förlust var att vänta.¹⁶¹ Detta ledde å sin sida till reformer som var essentiella för grundlagsenlighet och demokratisering. De svenska socialdemokraternas makttillträde var svaret på högerens flirt med kriget. Enligt Sundbäck ansåg briter att Sverige trots dessa förändringar fortsättningsvis kände varmt för Tyskland. Britterna hoppades ändå att Sverige efter kriget skulle inleda ett nära samarbete med sina grannländer, för att landet på detta sätt skulle få rörelsefrihet och handlingsutrymme mot Ryssland. Britterna understödde skandinaviskt samarbete i det efterkrigstida Norden.¹⁶² Marklund framför å sin sida att Sverige i själva verket genom att bedriva en aktiv handelspolitik försökte skapa utrymme i riktning mot Sovjetunionen, som västmakterna hade omringat.¹⁶³ På motsvarande vis understöddes uppfattningen om Sverige som ett ledande land i området i viss mån i de baltiska länderna. Detta utmanar den forskning som gjorts i Finland, där man har en tendens att likställa hela Baltikum med Estland och betonar de estnisk-finländska relationerna och deras betydelse. Detta trots att komplexiteten och problematiken kring dessa relationer redan en längre tid har framförts.¹⁶⁴

Enligt Ola Tunander var neutraliteten den rådande tendensen i Sverige och delvis också ett medvetet val, som representerade och reproducerade den egna geopolitiska ställningen.¹⁶⁵ Sverige demo-

kratiserades starkt efter första världskriget, när det socialdemokratiska makttillträdet beseglade allmän och lika rösträtt. Enligt Tunander var det de konservativa som låg bakom processen; de var rädda för revolution och kaos och var pressade av den industriella eliten som utövade påtryckningar för att samhällseliga och andra politiska förändringar skulle införas. Även om man officiellt hade lösgjort sig från Tyskland, fortsatte den tyskorienterade militära ledningen att bakom kulisserna göra upp hemliga planer. Dessutom hade det krigstida samarbetet med Tyskland varit mer intensivt och omfattande än man känt till, och hade inte grundat sig på frivillig eller inofficiell verksamhet.¹⁶⁶ Tunander konstaterar att Sveriges militära underrättelsetjänst hade ett nära samarbete med Tyskland i Finland. Samarbetet fortsatte under 1920-talet och i Sveriges försvarsplan från 1927 sågs Tyskland inte som ett möjligt hot.¹⁶⁷ Sveriges position som ett neutralt och demokratiskt land byggdes upp också på ett nationellt plan genom att referera till kulturella särdrag och presenterades som en nordisk värdering. Detta värderingssystem ansågs till och med göra de nordiska demokratierna immuna mot totalitarism. Synsättet tillämpades pragmatiskt i inrikespolitiken för att närma de konservativa till socialdemokraterna och bygga upp en mer gemensam målsättning.¹⁶⁸

Finland 1918/1919–1930

Efter inbördeskriget bedrevs finsk geopolitik enligt två delvis överlappande huvudlinjer: den mer traditionella linjen som eftersträvade bibehållen suveränitet¹⁶⁹ och den linje som ofta fått mindre uppmärksamhet, där geopolitiken användes för att bygga upp en nationell identitet. Centralt för den första linjen var Finlands säkerhetsfråga, som i hög grad berodde på det subjektivt upplevda trycket utifrån.¹⁷⁰ Rädslan för att mista suveräniteten var en motiverande kraft och det oberäknliga Sovjet-Ryssland var ett element som hängde samman med Finlands geografiska läge. Man trodde inte att Sovjet-Rysslands förnedringstillstånd, och inte heller Tysklands, skulle fortsätta för evigt.¹⁷¹ Stormakternas objektiva intresse för Finland, eller Östersjöområdet, var efter första världskrigets efterspel rätt begränsat fram till slutet av 1920-talet eller början av 1930-talet.

Åren 1918–1919 fanns det förvisso beväpnade trupper från tre främmande makter i Finland,¹⁷² vilket visar behovet av att konsolidera statens suveränitet. Under den aktuella undersökningsperioden var det ändå i huvudsak handelspolitiken och i viss mån randstaternas funktion som buffert, samt den allmänna stabiliteten på området, som intresserade stormakterna mest. Finland hade dessutom gett upp sin Tysklandsorientering¹⁷³ efter inbördeskrigets och världskrigets slut. De tidigare tyskvänliga riktade nu på nytt blickarna mot Skandinavien. En del inflytelserika personer inom vetenskap och politik stödde å sin sida en baltisk inriktning.¹⁷⁴ Under lantdagens öppning 1919 betonade exempelvis riksföreståndare Mannerheim att hotet fanns i öst och att grannarna i väst inte hade något att frukta från Finlands håll. För att avvärja hoten måste man framför allt lösa de konkreta problemen efter att freden återställts, och stärka den inre enigheten.¹⁷⁵

Säkerhetsfrågorna var centrala i Finlands utrikespolitik. Östersjöområdets strategiska betydelse var subjektivt betraktad stor för Finland tack vare handeln och de öppna hamnarna, men också andra intresserade sig för Östersjön. Tyskland, Storbritannien och Ryssland var alla betydelsefulla aktörer i Östersjöområdet, åtminstone i förhållande till Finland. Dessutom var randstatspolitiken i Östersjöområdet, idén om ett Baltoskandien och ett nordiskt samarbete samt tvisterna med Sverige¹⁷⁶ en central del av den mer traditionella linjen inom finsk geopolitik under åren 1918/1919–1930.¹⁷⁷ Enligt Seppinens och Kalelas och flera andras forskning upplevdes Sovjetunionen fortfarande som ett hot i öst mot det självständiga Finlands existens.¹⁷⁸ Det fanns inga mer ingående analyser av orsakerna till hotet, men exempelvis Seppinen anser att rädslan och hotet var rent av abstrakta.¹⁷⁹ Hotet konkretiserades av det geopolitiska läget, där naturliga gränser¹⁸⁰ med den stora grannen i stort sett saknades (skogarnas betydelse hade dock en tendens att undervärderas på bägge sidor¹⁸¹). Således var det viktigt att trygga statens existens genom att lösa det säkerhetspolitiska hotet som förstärktes av geopolitiken.

Enligt Charles Tilly krävdes det resurser och legitimitet för att samla och ge riktning åt en koerciv styrka för att försvara staten,¹⁸² och dessa försökte man också utveckla i Finland. Till detta kopplades också industriutvecklingen och en lösning på de sociala proble-

men genom samhällspolitik, såsom Kjellén i sitt verk *Stormakterna* visade att Bismarck hade gjort i Preussen/Tyskland för att skapa inre stabilitet och därigenom beredskap att bemöta – och avvärja – möjliga hot.¹⁸³ Finlands Utrikesministerium och Försvarsministerium (ursprungligen Krigsministerium) grundades i rask takt för att handha uppgifter som var viktiga för den självständiga statens förvaltningsapparat. Deras främsta syfte var att säkerställa statens ställning bland de andra staterna i det internationella samfundet och att därigenom vinna internationellt erkännande för självständigheten. Likaså var det viktigt att geopolitiskt bibehålla suveräniteten (subjektivt betraktat) på grund av den fortsatt svåra situationen. Företagsledarnas betydelse för utvecklandet av statsapparaten var inte alls obetydlig.¹⁸⁴

Nationella referensramar, eller nationalstater, anses ofta vara centrala aktörer då en modern demokrati utvecklas. Från och med 1917 hörde Finland *de facto* till denna grupp. För att stärka processen och formalisera den *de jure* krävdes att andra stater, i synnerhet Sovjet-Ryssland, gav sitt erkännande. Finland räknades kanske inte ännu på andra håll som en västerländsk demokrati och det krävdes arbete för att befästa denna bild¹⁸⁵. Dessutom försenades statens etableringsprocess i starten på grund av inbördeskriget och kampen kring regeringsformen. När en av Europas modernaste folkrepresentationer skulle behandla sina rätt begränsade utrikesärenden, var det pragmatiska åtgärder för att Finland skulle knytas till den internationella gemenskapen och bli en del av statssamfundet som lyftes fram. Detta skulle ske bland annat genom att binda staten till organisationer och ingå handelsavtal.¹⁸⁶ Max Engman konstaterar att det var utmanande för de nya staterna som lösgjorde sig efter första världskriget att skapa livskraftiga enheter av delar som tidigare hört till ett större territorium. I Finland fanns emellertid redan egna förvaltningsskiften. Och även om det till synes skedde många förvaltningsskiften under en kort tid, var de i själva verket inte så omfattande.¹⁸⁷

På grund av upplevelsen av ett geopolitiskt hot framstod likväl självständighetsblivandet än mer konkret som en strävan efter statlig suveränitet och ett behov att skydda medborgarna från yttre hot.¹⁸⁸ Försvarspolitiken, och på grund av dess begränsningar också utri-

kespolitiken, var de viktigaste verktygen för detta.¹⁸⁹ Man hade redan tidigare, under 1800-talet, förhandlat om Finlands östgräns med, och som en del av, Ryssland. Dessa förhandlingar kulminerade på 1910–1920-talen, då det var suveräna stater som satt vid förhandlingsbordet.¹⁹⁰ På grund av det kaotiska läget i Sovjetunionen öppnades faktiskt en liten möjlighet för Finland att utöva maktpolitik. Konkret innebar detta flyttade gränser och frändefolkskrig i Karelen.¹⁹¹ Delvis hade detta att göra med konkreta geopolitiska överväganden om vilka områden som var idealiska försvarsmässigt och där det var möjligt att stoppa ett anfall. Dessutom ansågs det viktigt att upprusta, och det självständiga Finlands försvarsutgifter var proportionellt sett avsevärda.¹⁹²

Den historiska barlasten hade sin andel i det ryska hot som finländarna upplevde. Däremot sågs inte den andra tidigare erövaren som ett hot, bortsett från Ålandskrisen. När man laborerade med hotbilden användes i allmänhet en historiepolitik från förr, men också de tidigare erfarenheterna som gränsland inverkade sannolikt åtminstone på att man tenderade att uppfatta ett yttre hot. För Finland, med den oberäkneliga grannen stormakten Ryssland som sökte sin politiska riktning, var det viktigt att trygga statens existens och sträva efter att på bästa möjliga sätt förhindra eventuella påtryckningar och aggressioner. Detta var särskilt viktigt eftersom man hade betydligt mindre resurser och förhållandevis svaga naturliga gränser. För att lösa detta säkerhetspolitiska problem såg man i praktiken tre huvudlinjer under åren 1918–1930. Efter den realpolitiska perioden, som snart övergavs men som temporärt hade starkt inflytande, hade utrikespolitiken till exempel växelvis samexistens och randstatspolitik som alternativ, men dessa ansågs inte erbjuda några betydande fördelar. I det långa loppet fanns det inte så mycket resurser för realpolitik, och i och med att Ryssland blev starkare och vidtog motåtgärder avslutades frändefolkskrigen i praktiken.¹⁹³

Efter gränsetableringen var utrikespolitiken alltså en fråga som i synnerhet betonades. Dess betydelse ansågs vara den viktigaste om man ville få en lösning på säkerhetsproblemen och försvarspolitiken. Denna tendens hängde främst samman med tryggheten av den unga statens territorium och existens. Enligt Ilkka Seppinen (1974) påverkade det ryska hotet konkret försvarsfrågan och utrikesrelatio-

nerna. Man måste förbereda sig på hotet med alla medel som stod till buds. Försvaret hade begränsade resurser, eftersom statsbygget behövde mycket annat än vapenmakt. Gentemot en stormakt skulle en liten nations resurser i vilket fall som helst inte räcka till. Den egna ställningen måste av den orsaken förbättras och för det behövdes utrikespolitik.

Det självständiga Finland måste hitta en ny riktning för att trygga sin suveräna ställning. Länderna i Europa kunde inte ens för egen del skapa kollektiva säkerhetsgarantier under 1920–1930-talen, än mindre för mindre länder, till exempel inom ramarna för Nationernas förbund. Inte ens med flottavtal kunde man begränsa upprustningen, och avtalen hade skadliga effekter särskilt för små stater som försökte upprusta.¹⁹⁴ Kellogg-Briandpakten lämnade åtminstone ur Finlands synvinkel övrigt att önska. I praktiken styrde Frankrike och Storbritannien i hög grad det storpolitiska ”spelet” under mellankrigstiden. Ryssland var satt ur spel på grund av revolutionen och Ententen var i ett pressat läge till följd av interventionen. Tyskland befann sig i ett förnedringstillstånd på grund av sin förlust. Storbritanniens intressen låg primärt utanför Europa, och Frankrike var främst intresserat av att hålla sitt grannland Tyskland i schack, trots egna ekonomiska utmaningar.¹⁹⁵

När frågan om regeringsformen hade lösts 1919, och Tysklandsorienteringen minskat i betydelse, koncentrerade sig det nya Finlands riksdag på att vinna utrikespolitisk legitimitet. I utrikespolitiken strävade man efter att identifiera sig med det internationella samfundet och knyta kontakter, så att Finland skulle ses som en legitim aktör, en erkänd nation bland andra nationer. Samtidigt försökte man positionera Finland i det internationella samfundet och flytta fokus från östgränsen mot väst och Europa. Man undgick dock inte västlänternas förpostretorik. Man försökte stimulera samarbetet med Sverige, men utan resultat. Samarbetet föll på Sveriges neutrala linje, trots att första försöket 1923 hade varit nära att lyckas.¹⁹⁶ För det ekonomiska försvarets del fick Finland ändå influenser från Sverige och omkring 1930 samarbetade de ekonomiska försvarsråden till och med i någon mån.¹⁹⁷

När ingen utrikespolitisk lösning fanns i sikte, blev det nödvändigt att ständigt utveckla försvaret. Jari Eloranta har forskat i hur

de finländska politikerna och militärerna såg på det ryska/sovjetiska hotet i Finland under mellankrigstiden och hur det påverkade försvarsutgifterna. Upprustningen hade effekter också på ekonomin och inrikespolitiken. Enligt Eloranta följde Finland inte den nordiska nedrustningstendensen.¹⁹⁸ Seppinens och Kalelas forskning redogör för tre nivåer, där upprustning genom försvarsutgifter var ett sätt att förbereda sig på det värsta, ifall utrikespolitiken inte skulle lösa de geopolitiska problemen.¹⁹⁹ Också Eloranta lyfter fram ökad säkerhet mot (möjliga) fientliga anfall som den främsta målsättningen med Finlands utrikespolitik. Man kunde använda utrikespolitik för att motverka detta, men man förberedde sig också genom kraftig upprustning.²⁰⁰ Detta passar teoretiskt väl ihop med Charles Tillys tolkningar av nyblivna staters utveckling. Till processen hör enligt Tilly ett ömsesidigt förhållande mellan utvecklingen av kapital och koerciv stryka, och de därpå följande interna demokratiseringsprocesser som uppstår i gengäld för "statens mandat".²⁰¹ I ett bredare perspektiv gav kriget enligt Tilly upphov till ett nätverk av europeiska nationalstater, och att förbereda sig för krig på grund av intressekonflikter frammanade interna strukturer för staterna inom det europeiska statsnätverket.²⁰² För Finlands del verkar detta stämma på flera sätt.

I Finland betonade särskilt Agrarförbundet hotet från Ryssland/Sovjetunionen och krävde att säkerhetspolitiken skulle utgå från att motverka detta hot. Socialdemokraterna var mer måttfulla. De ekonomiska realiteterna var för Finlands del sådana att Agrarförbundet starkt förordade alliering. När detta inte lyckades och statsbygget, utvecklingen av samhället och stärkandet av den nationella identiteten, slukade största delen av ekonomin, som också den var under utveckling, började det inflytelserika partiet under 1930-talet stöda upprustning. Jägarkretsarnas inflytande på säkerhetspolitiken ska inte heller förringas, särskilt inte deras tyska kontakter,²⁰³ även om det i sig inte är ett nytt perspektiv. Konflikten mellan tsarofficerrarna och personer med bakgrund i jägarrörelsen är också bekant från tidigare forskning, men den hade även en förhållandevis stor betydelse för de säkerhetspolitiska linjedragningarna, i synnerhet genom jägarofficerarnas politiska kontakter. Försvarsplanen från 1927 var till exempel enligt Eloranta det tydligaste tecknet och beviset på

jägarofficerarnas makt.²⁰⁴ Insikten om Sovjetunionens obegränsade styrka ledde snart till realpolitiska överväganden om att försvarspolitiken ensam, hur effektiv den än var, inte skulle räcka till för att skydda Finland från hotet. Det var den här insikten som på nytt ställde den regionala geopolitiken i fokus för utrikesrelationerna. De övriga länderna kring Östersjön var potentiella samarbetspartner när det gällde att förbättra säkerhetsläget för de små staterna på området. De upplevde liknande hot, låg nära varandra och bildade en buffert runt det primära hotet. Man kunde dock snabbt konstatera att alliansförsöken, randstatspolitiken och Nationernas förbund varken räckte till eller fungerade som lösning.²⁰⁵

Inrikespolitiken under mellankrigstiden var turbulent också i Finland. Ärren från inbördeskriget lämnade mycket övrigt att önska gällande den inre enigheten. Under riksdagens sessioner gav både turbulensen och säkerhetspolitiken sig till känna. Registren över riksdagens protokoll från de första åren berättar ändå främst om hur handelspolitiska utrikesärenden sköttes, samtidigt som landet sökte internationellt erkännande för självständigheten och gick med i olika internationella organ i sina försök att etablera sin ställning som en självständig stat i det internationella samfundet och världen.²⁰⁶ Frågorna behandlades förvisso i militärutskottet, men de verkar inte ha diskuterats offentligt. Enligt Eloranta stannade diskussionerna i riksdagen ofta vid att stöta och blöta dessa ärenden, och även i regeringen var det svårt att behandla militära frågor och försvarsärenden. Bland annat uppbyggandet av en flotta, som var viktig för att man skulle kunna hindra landstigning och stöda kustförsvaret samt trygga de livsviktiga handelsförbindelserna på Östersjön, stampade länge på stället i riksdagen på grund av tvister och ömsesidig misstänksamhet mellan högern och vänstern. På grund av schismerna och maktkamperna saknade försvarsrådet 1924 arbetsuppgifter.²⁰⁷ Utrikespolitiken och de militära frågorna var i viss mån splittrade trots att hotbilden förblev oförändrad. Och även om geopolitiken åtminstone indirekt påverkade demokratiseringen, handlade processen i sig knappt alls om detta.

Fungerande lösningar lät således vänta på sig. Å andra sidan koppelades uppbyggandet av statsidentiteten i geopolitiken och medborgar- och identitetspolitiken till ett längre kontinuum med ett på

många sätt lyckat utfall. Medborgarskapet utvecklades och det hotfulla Sovjetunionen, ”det andra” som utestängdes av gränserna, var en särskild förenande kraft i denna process. Det förefaller som om man också här vandrade i Kjelléns fotspår, vilket även Harle och Moisio har visat.²⁰⁸

Finlands upprustning var förvånansvärt rigorös, trots att myten om vinterkrigets ”modell Cajander” gång på gång har betonats i krigshistorisk forskning också under de senaste åren.²⁰⁹ Jämfört med andra små stater och demokratier förefaller Finlands upprustning än mer målmedveten och storskalig. Proportionellt sett översteg den bland annat Storbritanniens. Exempelvis Belgien använde klart mindre tillgångar för upprustning än Finland. Detsamma gällde sociala utgifter, där en hög andel allmänt anses vara en indikator på demokrati. Betydelsen och utvecklingen av den inhemska vapenindustrin var viktig, inte minst med tanke på de osäkra handelsförbindelserna, och den stöddes av socialdemokraterna. Samma sak gällde i Sverige. I Finland byggdes emellertid försvarsmakten i många avseenden upp ur närapå tomma intet.²¹⁰ Upprustningen var naturligtvis också en styrkedemonstration, men dess kanske största betydelse var intern, att fungera som stöttepelare i bygget av den så kallade berättelsen om staten. Meningsskiljaktigheterna, tvisterna och statsapparaten inverkade å sin sida på att man ändå inte helt förlorade kontrollen över militariseringen och även huvudsakligen lyckades stävja, ibland med möda, de inre hoten mot den framväxande demokratin. Det var tungt att balansera mellan å ena sidan det yttre hotet och militariseringen, och å andra sidan att värna om och främja demokratin och utvecklingen av en inre enighet.

En annan mer mångfacetterad geopolitisk aspekt, som är väsentlig för tidsperioden, är den identitetsbaserade geopolitiken. För det självständiga Finland innebar detta en utmaning att förbinda sig till territoriet och stärka den nationella identiteten. Myten om Finlands folk som en särskild, enad helhet har levt länge och är ett historiskt arv. En finsk mytisk enhetskultur i den form som den medvetet beskrivits har aldrig funnits.²¹¹ Myten om detta är trots allt stark och går också att koppla till den nödvändiga uppbyggnadsprocess av inre enighet och identitet som hörde till staten Finlands första utvecklingsskeden. Den självständiga staten och dess folk bygg-

des alltså upp också med hjälp av utbildning och olika sociala konstruktioner.²¹² Detta visar sig just i den identitetsstyrda geopolitiken. Man skulle identifiera sig med ett avgränsat område, Finland, och för detta område måste man skapa en förebild av ett folk som det var möjligt att identifiera sig med. Detta var något som exempelvis Väinö Voionmaa kom att tala för²¹³ och i bakgrunden fanns indirekt Kjelléns tankar om att knyta ett folk till ett visst land med definierade gränser. Syftet var att folket skulle stöda staten, vilket var centralt bland annat för att kunna bibehålla suveräniteten.

Harle och Moisio kallar detta för nationell identitetspolitik och kopplar särskilt ihop den med Kjelléns verk. Dessa användes som inspirationskälla och som vetenskapligt bevis på hotet. Kjelléns verk lade också grunden för tanken om att en stark inre enighet och medborgarnas identifikation med ett definierat område var viktig för statens överlevnad och för överlevnadsviljan under hotfulla situationer.²¹⁴ Kjelléns förhållningssätt till diplomati beskriver väl hans egna centrala tankar om att utveckla en identitet, binda sig till en statskropp och en plats: "Den sanna statskonsten botar sjukdomar i det mellanfolkliga lifvet; den nakna diplomatien går icke längre än till att öfverskylla dem och aflägsna symptomerna."²¹⁵ Denna och flera andra kommentarer hänvisar till säkerhetsutmaningar och förslag till lösningar som också var bekanta för Finland. Till denna verkliga statskonst hörde just förståelsen av vikten av inre enighet.²¹⁶

Kjelléns populärare produktion fick också stöd i Sveriges elitistiska aktivistkretsar och dess centrala syfte var att trygga Sveriges intressen och kanske utvidga dem till att omfatta Östersjön, särskilt när det gällde handeln.²¹⁷ Enligt Marklund hade Kjelléns akademiska arbeten inte lika stort inflytande, eller åtminstone inte mer omfattande. I Finland gjordes hur som helst översättningar genast när verken kom ut, de lästes och tycktes ha betydelse.²¹⁸ Efter inbördeskriget var det livsviktigt för statens fortlevnad och utveckling att skapa en känsla av samhörighet.²¹⁹ Dessutom var det viktigt för den unga staten, som aldrig tidigare hade varit helt självständig, att bygga upp samhörighet och en statsidentitet och därtill en medborgaridentitet som stöd för denna. Enligt Tarja Värynen är återgången till fred också ett identitetspolitiskt problem. Sällan lyckas man integrera alla olika identitetsgrupper och bilda en nation. Staten har förvisso metoder för

att styra identitetspolitiken och undvika att våldet eskalerar. Det är till exempel centralt att skapa intern fred och på ett organiserat sätt återgå till fred.²²⁰ År 1919 rådde inte bara negativ fred, det vill säga avsaknad av våld. Behovet av starka, stabiliserande demokratiska strukturer var stort. Människorna måste också uppleva att strukturerna var rättvisa. För att skapa en gemensam identitet behövde man dessutom en spegel, och då kunde exempelvis en fiende att betrakta som "den andra" skapa enighet. I synnerhet inför krig eller något annat utifrån kommande hot betonades detta ännu mer.²²¹ Ett mer traditionellt perspektiv på den finländska utrikes- och säkerhetspolitiken betonar starkt just närvaron av detta yttre hot. Det är alltså inte förvånande att det fanns en iver att stärka identiteten genom Kjelléns läror²²² med nationella tillämpningar. Samma strategi hade använts också under inbördeskriget och i viss mån ledde det till problem även efter inbördeskriget.²²³ Den tidigare nämnda organiserade återgången till fred kunde dock tillsammans med traditioner och strukturer från tidigare befästa statens legitimitet. I Finland externaliserades också orsakerna till inbördeskriget österut för att främja enigheten.²²⁴

Genom att skapa ett utanförskap ("det andra") kunde man särskilja identiteter och försöka binda dem till ett visst område. På så sätt befäste man fysiska gränser mentalt.²²⁵ Ett nationellt identitetsprojekt måste påbörjas för att stärka den utvecklingsgång som nationalitetsidén hade gett upphov till.²²⁶ Här formades identiteten språkligt genom att skapa en bild av vad Finland borde vara och vilka som hörde hemma innanför dess gränser. Man ville lyfta fram långa traditioner ur Finlands förflutna och se den egna historien som en självständig aktör som man kunde identifiera sig med. Då skulle det fysiska området upplevas som ens eget, man skulle ha en vilja att arbeta för det och vid behov också försvara det. Denna identitet byggdes framför allt med utgångspunkt i geopolitiken. Den betonade det egna definierat genom det andra, det vill säga genom Sovjetunionen, hotet. Finland och finländarna var allt annat än det som berättades om Sovjetunionen eller som man upplevde att Sovjetunionen stod för.²²⁷ Att använda en yttre hotbild och ett tryck för att skapa inre enighet är ingen främmande tanke, men speciellt i Kjelléns verk lyftes detta fram som statskonst.²²⁸

I Finlands fall verkar den fysiska eller mentala gränsdragningen inte heller ha varit något misstag under den senare av de två undersökningsperioderna. Det handlade om en överenskommen, social konstruktion, men det var också ett medvetet sätt att exkludera med hänvisning till naturen och det naturenliga/lagarna. Syftet var att exkludera alla som uppfattades som icke-finländare och utifrån detta utveckla en förenande kraft för dem som fanns på den ”bättre” sidan av gränsen. Detta kopplades i sin tur till ett definierat område och band samman dem som bodde där. Det låg i dessa personers intresse att stöda och försvara ifrågavarande område. Särskilt Karelen lyftes fram som ett centralt område för denna identitetsgeopolitik och även för en inre enighet, med vilken man försökte hela såren från inbördeskriget. Ett yttre hot som pressade på²²⁹ passade mer än väl för att föra samman folket. Att vältra över skulden på ryssarna var ett praktiskt sätt att externalisera frågorna om skuld och försöka komma vidare. Att projicera identiteten på gränsområdena, i Finlands fall Karelen, och att överlag befästa identiteten, är ofta en viktig åtgärd i kristider. På motsvarande sätt var den utrikespolitiska verksamhet som den tidigare nämnda förvaltningen och myndigheterna bedrev också en identitetsgeopolitik. Finland som stat var i behov av att knyta an till de andra staterna i det internationella samfundet. Detta skulle även främja försvaret av suveräniteten, eftersom en ställning i statssamfundet skulle ge legitimitet åt statens existens.

I slutet av vår undersökningsperiod var i Finlands fall det subjektiva nationella identitetsprojektet, som byggde på utanförskap, kanske i någon mån en mer inflytelserik faktor än den traditionella storpolitiken. Detta trots att inte minst det potentiella ryska hotet var en drivande kraft för det utrikes- och säkerhetspolitiska tänkandet i Finland. Identitetspolitiken ser ut att ha lyckats. Till exempel identifierade sig båda språkgrupperna i Finland med staten medan ”det andra”, genom vilket man identifierade sig själv, fanns i öst. Enligt Max Engman upplevde till och med före detta röda staten som legitim och identifierade sig med den.²³⁰

Sammandrag: Geopolitik som demokratins drivkraft eller som kontext?

Geopolitiken var både en kontextuell impulsgivare och en aktiv drivkraft. Trots detta har geopolitiken främst haft en kontextuell betydelse för Sveriges och Finlands demokratisering. Framför allt var det de storpolitiska kriserna, såsom de flertaliga krigen, som gav möjligheter att i Östersjöområdet tillskansa sig olika områden och på så vis uppnå, säkra och befästa den statliga suveräniteten. Finland lyckades bli självständigt och Sverige konsoliderade sin ställning ytterligare, vilket innebar att bägge ländernas möjligheter att fatta självständiga beslut stärktes. Förhållningssättet till det ryska hotet begränsade dock alternativen och valmöjligheterna. Strategierna för att klara av hoten ledde till olika utrikes- och säkerhetspolitiska val, vars effekter återspeglades mer direkt i den politiska kulturen och den ekonomiska utvecklingen, och därigenom även i demokratiseringen. Förhandlingsprocesserna, både interna och externa, var viktigast bland dessa effekter, men också den enligt geografins första lag upplevda närheten till Ryssland var en annan faktor som inverkade. Bägge länderna formade en bild av sig själva som aktörer helt olika Ryssland, och detta skedde å ena sidan enligt den klassiska geopolitikens definition, å andra sidan genom den kritiska geopolitikens språkliga metoder.

Sitt mest konkreta utslag hade de geopolitiska faktorerna i de regionala konflikterna som skilt Finland från Sverige, men låtit landet fortsätta som en autonomi med delvis samma utvecklingsgång som Sverige. De hade fört Norge samman med Sverige och kanske den vägen delvis påverkat den likartade utvecklingen överlag i Skandinavien. Det korta avståndet och det delade territoriet gjorde att nya intryck lätt spred sig. Samma storpolitiska konflikter hade också förändrat läget runt Östersjön, främst genom Rysslands och Tysklands uppgång och fall (samt britternas svar på dessa förändringar). Konkret syntes detta exempelvis i att Finland blev självständigt. Och när Finlands interna problem och instabilitet ledde till en samhällelig kris och inbördeskrig, framhövdes behovet av inre enighet och förnyelse av den politiska kulturen. En viktig betydelse för utvecklingen var också Tysklands kollaps 1918, som fick som följd att Tysklandsorienteringen övergavs eller åtminstone doldes för en viss tid i båda länderna.

För Sveriges del lyfte första världskriget fram behovet av att förhandla och processa den egna säkerheten i förhållande till andra, till exempel genom ömsesidigt handelsberoende. Likaså förde den officiella neutraliteten fram vikten av förhandlingsprocesser, vilket också återspeglades i samhällets allmänna utveckling. Den ekonomiska utvecklingen i Östersjöområdet efter första världskriget stärkte båda ländernas ekonomi vilket, tillsammans med strukturerna inom handeln och ställningen internationellt, möjliggjorde investeringar i sociala utgifter, utöver försvaret. Utvecklingen raderade dock inte helt och hållet det yttre hotet, närheten till den oberäknliga östra stormakten eller de andra stormakternas intresse för dess verksamhet i Östersjöområdet. Därför fortsatte projekten med att trygga suveräniteten i båda länderna.

Särskilt på den politiska kulturens område orienterade man sig västerut,²³¹ en utveckling som stärktes med diplomati, genom att sköta utrikesrelationerna och i viss mån med nationella identitetsprojekt. En identitetsbaserad geopolitik som strävade efter att positionera sig mer västerut (eller i Finland i form av en gränslandsdiskurs) syntes i valet av värderingar, vilket till exempel i detta verk behandlas i kapitlet som handlar om politisk kultur. I Finland var det geopolitiska inflytandet på identiteterna större än i Sverige i och med nationalismens uppgång, statsbygget och utvecklingen av inre enighet efter självständighetsblivandet. Det var uttryckligen väsentligt att kunna spegla sig själv och uppfatta sig själv i förhållande till något annat – Sovjet-Ryssland. Detta icke-ryska var vad man inom de definierade och etablerade gränserna ville inpränta som det finska – till en början faktiskt även utanför gränserna.²³² Det som ansågs vara negativt måste externaliseras på ett eller annat sätt, och fler identifieringsfaktorer sökte man längre västerut. Inre enighet behövdes i båda länderna, det hade problemen efter första världskriget visat, särskilt i Finland. Den inre enigheten hjälpte, i kombination med det externa hotet, till att ytterligare utveckla nationen. En liten befolkning som framställdes som homogen jämte en stark upplysning underlättade projektet. I takt med den ekonomiska tillväxten kunde man bygga upp socialt välstånd och också på så sätt främja den enighet som det geopolitiskt hotade Finland, men också Sverige, behövde för att legitimera staten så att den var värd att försvara mot yttre hot.

Huvuddragen för Sveriges utveckling var likartade, men Sverige låg före Finland. Identitetsfrågan var inte lika aktuell, eftersom den nationella identiteten var längre utvecklad och redan mer etablerad, och därtill knuten till det område som vid respektive tidpunkt varit Sverige. Visserligen genomgick också detta område förändringar, så som när Norge blev självständigt eller vid försöket att ta Åland från Finland vid skiftet 1910–1920. Det går ändå inte att exempelvis jämföra upplösningen av den lösare personalunionen Sverige-Norge med hur det ryska hotet upplevdes i Sverige. Det handlade delvis om en rädsla för bolsjevism och radikaliserings, som underblåstes av inbördeskriget i Finland.

I ett bredare perspektiv har den delade upplevelsen av ett hot i någon mån stärkt båda ländernas inre identitet och enighet, även om situationen i Sveriges fall underlättades av att Finland blev självständigt och tog plats mellan stormakten och det blivande folkhemmet. På samma sätt upplevdes de mindre staterna i Östersjöområdet i det övriga Europa som buffertstater mot Ryssland. Sverige hade som redan etablerad stat inte lika starkt behov som Finland att skapa en nationell identitet eller konsolidera suveräniteten. Åtminstone ytligt sett hade man förlikat sig med barlasten från den gångna storhetstiden, trots de utopistiska drömmar som närdes av en liten begränsad politisk-militär elit. Något av detta hade dock fortfarande betydelse: minnet av en svunnen storhetstid fick Sverige att för ett ögonblick försöka nå en ledande ställning bland de mindre staterna i Östersjöområdet, vilket Carl Marklunds undersökningar på ett intressant sätt visar. Enligt Ola Tunander gav Sverige aldrig helt och hållet upp den så kallade tudelade staten, som på ytan förde fram en förhandlande och neutral position och demokrati, medan man under ytan förberedde sig på det värsta, rent av med mycket odemokratiska medel.

Att förbereda sig på hot och föra en identitetspolitik baserad på utanförskap utmanade demokratiseringsutvecklingen på 1930-talet. Att bygga upp en inre enighet och ett statsidentitetsprojekt utifrån utanförskap kom att polarisera och militarisera samhället, särskilt i Finland. Det var främst särdragen i den politiska kulturen och de starka strukturerna som tillsammans med ett aktivt och brett politiskt agerande hindrade landet från att glida över i totalitarism.

Detta visade att när man väl valt riktning och lyckats hålla fast vid den måste man fortsätta det demokratiska utvecklingsarbetet samt bredda och fördjupa det.

Noter

- 1 Med Finland menas här deskriptivt både det autonoma storfurstendömet och det självständiga Finland. Enligt Kristian Gerner förstår man inte i Sverige att Finland har hört till det historiska Sverige, medan man i Finland tror att Finland har funnits i hundratals år före 1809. Gerner, "North Eastern Europe and Swedish Great Power Policy", s. 400.
- 2 Jämförelser mellan Norge och Sverige har gjorts, t.ex. Stråth, *Union och demokrati* och Sejerstedt, *The Age of Social Democracy*. För mer omfattande studier om nationella referensramar, se t.ex. Pasi Ihalainens produktion.
- 3 Se t.ex. Ihalainen, *The Springs of Democracy*, s. 13–43, särskilt inledningen.
- 4 Se t.ex. Forsberg et al., *Nordic Security Competence*, bibliografi över forskning kring utrikes- och säkerhetspolitiken i Norden. I finländska och svenska doktorsavhandlingar från historiefältet syns geopolitik inte på rubriknivå i en enda avhandling, vilket framgår av fil.mag. Jarmo Taskinens bibliografi över finländska och svenska doktorsavhandlingar åren 1890–2015.
- 5 Enligt Gerner, "North Eastern Europe and Swedish Great Power Policy" (s. 401), blev Sverige och Danmark också integrerade delar av Europa och "västern" redan på 1600–1700-talen. Östra Nordeuropa (enligt tysk-svensk tolkning) formades under upplysningstiden till ett transitionsområde för civilisation och barbarism, där Ryssland positionerat i öster blev ett nytt "det andra" och därmed också ett hot.
- 6 Se t.ex. Kjellén, *Rösträttsfrågan 1869–1909*, s. 167–168. Kjellén nämner att medelklassen och folket var synonymer till varandra i 1866 års reform, i motsats till "massan".
- 7 Också Sveriges mål var att garantera politisk och ekonomisk säkerhet. Gerner, "North Eastern Europe and Swedish Great Power Policy", s. 398.
- 8 Se också t.ex. Ihalainen, "The Twentieth Century Traditions of Representation in a New Age of Revolution".
- 9 Stråth, *Sveriges historia 1830–1920*, kap. "Kungamakt mot folkmakt" samt litteraturöversikten på temat, s. 661–662.
- 10 Om demokratisering, se t.ex. Karvonen, *Demokratisering*, s. 11, 25; Rueschemeyer, "Democratization", s. 454.
- 11 Se t.ex. Dahl, *On democracy*; Dahl, "Democracy"; Rueschemeyer, "Democratization"; och närmare t.ex. Karonen & Roitto, "Demokratia-käsitteen muutokset" (manuskript).
- 12 Se t.ex. Ihalainen, *The Springs of Democracy*.
- 13 Klassisk geopolitik fokuserar exempelvis särskilt på hur utrikes- och säkerhetspolitik påverkar område och plats, och anser att geografiskt oföränderliga "faktum" är betydelsefulla faktorer. Kritisk geopolitik å sin sida ser geografisk information och hur den används som språkliga konstruktioner, som förändras när språket och samtalet förändras. Moisio, "Synnystä häpeän kautta uudelleen-politisoitumiseen", Harle & Moisio, *Missä on Suomi?*, s. 19–24.
- 14 Se t.ex. Lewin, *Ideologi och strategi*, s. 9–10.
- 15 I Sverige dök "utrikespolitik" upp i *Register till Riksdagens protokoll* (RDP) först i ämnesordsindexen för åren 1921–1930. Enligt ämnesordsindexet har bl.a. befästningsverk, vapenanskaffningar och flottan diskuterats, men det saknas

- anteckningar med direkt anknytning till utrikespolitik eller geopolitik. För åren 1867–1899 finns det endast fyra stycken anteckningar som handlar om Ryssland. Åren 1900–1910 behandlades varken Finland eller Ryssland över huvud taget, enligt ämnesordsindexet. RDP 1867–1930. Först 1911 och 1914 nämns de vänskapliga relationerna och trafikförbindelserna mellan Ryssland och Skandinavien. RDP 1911–1920 (band III), s. 102. Initiativ togs för att erkänna Rysslands sittande regering 1922, s. 596. Utrikespolitiken kom in i Finlands riksdags ämnesordsindex först en tid efter självständigheten. Tonvikten i Finland verkar dock främst ha legat på att formalisera utrikesrelationerna och ratificera avtal, som en följd av att landet gått med i olika internationella samfund. Detta kan delvis ses som ett sätt att identifiera sig med det internationella samfundet med syfte att orientera sig västerut, inte österut, och även som ett försök att stärka den självständiga statens legitimitet, se *Eduskunnan pöytä- ja asiakirjain sisällysluettelo. Asiahakemisto. 1917–1927*. Naturligtvis har den utrikespolitiska ämnessfären säkert behandlats i andra sammanhang, men primärt har försvaret och utrikespolitiska ärenden varit parlamentariskt kontrollerbara främst genom budgetärenden. I exempelvis Storbritannien ifrågasattes det s.k. Royal Prerogative, det kungliga privilegiet som överförts på regeringen för utrikespolitikens del, parlamentariskt först senare, även om det också gick förhållandevis långsamt. Se Roitto, *Dissenting Visions*, s. 34–35, 47, 79–80, 133–134, 390–392, 423 och mer allmänt i Ihalainen & Matikainen, ”The British Parliament and Foreign Policy in the 20th Century”, s. 1–14.
- 16 Om den arktiska vändningen, se Lähteenmäki, ”Arktinen käänne politiikassa ja tutkimuksessa”.
- 17 Se t.ex. Orsi, ”Order and Change in Global Politics”; Mead, ”The Return of Geopolitics”.
- 18 Harle & Moisio, *Missä on Suomi?*, s. 19–24; Moisio, ”Synnystä häpeän kautta uudelleenpolitisoitumiseen”, s. 3.
- 19 I Finland har Kjelléns inverkan på politikens och vetenskapsmäns uppfattningar och även den praktiska politiken undersökts av t.ex. Anssi Paasi i *Territories, boundaries and consciousness* och ”Boundaries as Social Practice and Discourse”, därtill också t.ex. av Maria Lähteenmäki, *Väinö Voionmaa*. Enligt Lähteenmäki spelade Väinö Voionmaa en av de mest centrala rollerna när det gäller geopolitik i Finland och det viktigaste inflyandet för hans tänkande kom från Kjellén. Lähteenmäki, ”Arktinen käänne politiikassa ja tutkimuksessa”. Dessutom har exempelvis Elmgren, ”The Socialist Soviet Republic of Scandinavia”, s. 316, 324–325 och Harle & Moisio, *Missä on Suomi?*, undersökt Kjelléns inflytande. Kjelléns vetenskapliga verk, såsom *Staten som livsform* och *Stormakterna* översattes till finska när de var relativt nytgivna. Översättningen av den förstnämnda (fi. *Valtio elinmuotona*) inkluderade översättaren Aarne Anttilas anvisning till läsaren om att begrunda innehållet mot bakgrund av hur en ung stat utvecklades. Han skriver bl.a.: ”Den skarpa kritik som skribenten på de första bladen i denna utredning uttalar om statsvetenskapens eftersatta ställning i uppfostran av svenska folket stämmer dubbelt så bra in på finska förhållanden.” Se översättarens förord i Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 5–6. Se också Harle & Moisio, *Missä on Suomi?*, s. 21. Vidare är det intressant att notera hur liten den grupp forskare var som stod bakom arbetet med de finska översättningarna och utgivningen av Kjelléns verk, hans idéer och den finska geopolitiken. Kjellén lästes och användes

synbarligen när man diskuterade Finlands utrikesrelationer och säkerhet. Yrjö Ruutu förmedlade Kjelléns tankar till Finland och byggde enligt Harle och Moisio upp sin statslära kring den Kjellénska statsteorin, Harle & Moisio, *Missä on Suomi?*, s. 23–24. I Sverige har Kjelléns populära verk undersökts rätt mycket, t.ex. Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten?*", s. 226. Först på senare tid har Kjellén på nytt börjat väcka intresse, se t.ex. Edström, Björk & Lundén (red.), *Rudolf Kjellén*. Kjelléns verksamhet som statsvetare i en akademisk värld har också tidigare undersökts t.ex. av Gunnar Falkemark. Se Falkemark (red.), *Statsvetarporträtt*, särskilt Falkemark, "Rudolf Kjellén", s. 89–109. Kjelléns inflytande i Finland omnämns knappt alls i den svenska forskningen, se t.ex. Edström, Björk & Lundén (red.), *Rudolf Kjellén*. – I detta kapitel hänvisas i första hand till den finska översättningen av Kjelléns *Stormarkterna*, dvs. *Suurvallat*. Undantag från detta är direkta citat, i de fallen citeras ursprungsverket.

- 20 Lähtenmäki, *Väinö Voionmaa*, s. 137.
- 21 Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 90.
- 22 Ruuth [Ruutu], recension av Kjelléns *Valtio elinmuotona*.
- 23 Se t.ex. Häggman, "Rudolf Kjellén and modern Swedish geopolitics"; Falkemark, "Rudolf Kjellén". Kjelléns eget tänkande påverkades i hög grad av tysk geografi, även om han i första hand var statsvetare. Han kombinerade själv den framväxande statsvetenskapen och geografin på ett nytt sätt och utvecklade på ett betydande sätt vetenskapsgrenens begrepp. Se t.ex. Alvstam, "Kjellén som geograf", s. 56–58, 62–63, 72–75. I praktiken fick Kjelléns arbete inga efterföljare, s. 80–81.
- 24 Griffiths, O'Callaghan & Roach, *International Relations*.
- 25 Renouvin, *Histoire des relations internationales*; Renouvin & Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*. Statsmannatypologin som förknippas med dessa har inte blivit allmänt erkänd bland forskarna, även om Kjelléns samtida uppfattningar var mycket likartade. Kjellén, *Suurvallat*, s. 7–18.
- 26 Se t.ex. Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 33–35, 41, 45–46.
- 27 Kjellén verkar i sina mer vetenskapliga arbeten till en del ha fokuserat på dessa faktorer. T.ex. Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 47–48. I Falkemark, *Kjellén och första världskriget*, s. 148–149, räknas också Kjelléns tänkande som en del av traditionen kring politisk realism. Geografin var en av de viktigaste faktorerna som kunde inverka på politikens möjligheter och målsättningar, s. 152–153.
- 28 Bull, *The Anarchial Society*; Morgenthau, *Politics Among Nations*, s. 4–15.
- 29 Nye, "Soft Power", s. 153–171.
- 30 Se t.ex. Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten?*".
- 31 Harle & Moisio, *Missä on Suomi?*.
- 32 Om stormakternas konkreta inflytande har det visserligen också framförts mycket cyniska synsätt, kanske delvis p.g.a. det begränsade forskningsämnet. Se t.ex. Fletcher, "The British navy in the Baltic, 1918–1920", s. 134–144, enligt vilken den enda konkreta och lyckade *västliga* interventionen i Östersjön var det stöd Storbritanniens flotta gav de baltiska länderna då de blev självständiga och när den deltog i Ententens intervention i Ryssland.
- 33 Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 20–25.
- 34 Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 1–3, 20–25, dryftar upplevelsen av ett gemensamt hot (i Finland), som inte ens nödvändigtvis definierades. Han glömmer dock bort de möjliga effekterna av det nationella

- identitesprojektet samt "förfinskningen" genom utanförskap ("de andra"). Om denna förfinskningens verksamhet, se case-studien från Terijoki om förfinskning av identiteter under kristid. Lähteenmäki, "Sense of Terijoki", s. 29–31, och mer omfattande om förfinskningen i de karelska gränstrakterna i Lähteenmäki, "The Making of a Barrier Between Two Worlds".
- 35 Se t.ex. Newman, "On Borders and Power", s. 13–17, om gränser som skapar utanförskap och utestänger ett negativt "de andra". Enligt Newman är gränserna förutom fysiska och/eller institutionalistiska – såsom Anssi Paasi i *Territories, boundaries and consciousness* och "Boundaries as Social Practice and Discourse" har visat – också (medvetet) sociala konstruktioner, genom vilka ett område definieras och byggs upp.
- 36 Tunander, "Geopolitics of the North", s. 165. Jfr också Lähteenmäki, "Arktinen käänne politiikassa ja tutkimuksessa" och Väinö Voionmaa, som i sina verk (t.ex. 1918, 1919) gör Finlands positionering "nordlig" med de följer det får.
- 37 Tunander, "Geopolitics of the North", s. 165–166.
- 38 Se t.ex. Karonen, *Pohjoinen suurvalta*.
- 39 Detta hade varit ett faktum redan under Sveriges och Finlands gemensamma historia. En märkbar skillnad var dock att områdena öster om Bottniska viken hade varit en organisk del av det svenska riket, och därmed t.o.m. delvis bildat en buffert jämförbar med en geografisk gräns. Som ett militärt rustat storfurstendöme under Ryssland betraktade Sverige området rent av som ett hot (jfr t.ex. diskussionen om Ålands roll).
- 40 T.ex. Kjellén, *Suurvallat II*, s. 10–13, 124–125, studerar detta som en analogi i förhållande till Frankrikes gränser. Kjellén, *Världskrigets politiska problem*, s. 16–20, 73–74, explicerar analogin.
- 41 Gerner, "North Eastern Europe and Swedish Great Power Policy", s. 398–399.
- 42 Se t.ex. Kennedy, *The Realities Behind Diplomacy*, s. 20–26, 74–81, 223–227.
- 43 Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, s. 12, 77–78, 148, 153, 263, 491. Se även Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940*, s. 26–28.
- 44 Se t.ex. Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940*; Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*.
- 45 Jfr t.ex. Eng, *Det svenska väldet* och Gustafsson, "De överlappande pusslen".
- 46 Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?", s. 223–248.
- 47 Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940*, s. 32, 35–37; Hobson et al., "Introduction", s. 19–21.
- 48 Falkemark, *Kjellén och första världskriget*, s. 160–161, nämner t.ex. att Tyskland enligt Kjellén borde expandera, vilket säkert kan ha påverkat utvecklingen av tyskorienteringen, för Sveriges del särskilt i förhållande till den upplevda rädslan för Ryssland som sågs som ett hot i Östersjöområdet.
- 49 Särskilt Åselius, *The "Russian menace" to Sweden*.
- 50 Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 63.
- 51 Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?", s. 229–233.
- 52 Hobson et al., "Introduction", s. 11–28, också t.ex. Jonas, "Activism, Diplomacy and Swedish-German Relations during the First World War".
- 53 Jonasson, "The Crimean War".
- 54 Tilly, *Coercion, Capital and European States, AD 990–1990*, s. 45–46; jfr t.ex. Karonen, *Pohjoinen suurvalta*.

- 55 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 67.
- 56 Ämnesordsindexet för riksdagens protokoll 1867–1930 visar att bl.a. befästningsverk, försvarsutgifter och särskilt artilleriets och flottans anskaffningar behandlades väldigt mycket. Dessa anknyter till de s.k. centralförsvarsplanerna, vilka var en motreaktion mot de ryska befästningsarbeten som hade inletts i Finland. För mer om dessa, se t.ex. Holmén, *Försvar och samhällsförändring*. I sig bör man läsa indexbaserade parlamentariska källor med en viss reservation, eftersom indexordens representativitet inte nödvändigtvis är så uttömmande. Om detta t.ex. i Roitto, *Dissenting Visions*, s. 42–43. Indexorden ger emellertid en överblick över de ärenden som behandlats och öppnar för en djupare analys också genom de narrativa nivåerna i registreringen.
- 57 Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?", s. 227–229.
- 58 Kjellén, *Suurvallat II*, s. 45–46. Kjellén drog sig till minnes att han också skrivit om detta redan 1905.
- 59 "Russia, Finland and Sweden", *The Huddersfield Daily Chronicle* 27.4.1885.
- 60 Rudolf Holsti, som senare blev Finlands utrikesminister, hade redan åren 1909–1911 följt den brittiska pressen och upptäckt att all pressrapportering om Finland i första hand drev britternas intressen. Storbritanniens ambassadör i S:t Petersburg hade å sin sida konstaterat att Finland hörde till Ryssland. Under den andra förtryckperioden ändrades dock denna attityd. Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikka*, s. 34–36.
- 61 Lindberg, *Scandinavia in Great Power Politics*, s. 124–137. En lite modernare och mer mångfacetterad synvinkel erbjuder Åselius, *The "Russian menace" to Sweden*, enligt vilken Tyskland spelade en mindre roll (Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?" är av samma åsikt), än vad som framförts tidigare. Enligt Åselius var det ryska hotet ändå verkligt före 1905 – Ryssland var då särskilt ute efter hamnar. Efter 1905 var det ryska hotet, enligt Åselius, främst handelspolitiskt. Se också Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 76.
- 62 Se t.ex. Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 70–71.
- 63 Se t.ex. Ihalainen, *The Springs of Democracy*. Även Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?", s. 223–248 dryftar Tysklandsorienteringen, även om det är mer kritiskt.
- 64 Se t.ex. Hobson et al., "Introduction", s. 10–11, 14, 19–20.
- 65 Moisio, "Synnystä häpeän kautta uudelleenpolitisoitumiseen", s. 3.
- 66 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 66–67.
- 67 Om det tyska inflytandet, se t.ex. Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?" ; Kuldkepp, "Hegemony and Liberation in World War I"; Ihalainen, *The Springs of Democracy*; Ihalainen, Ilie & Palonen (eds.) *Parliaments and Parliamentarism*; Kjellén, *Suurvallat II*.
- 68 Åselius, *The "Russian menace" to Sweden*, s. 245–246, 408–412.
- 69 Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?", s. 235.
- 70 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 67.
- 71 Hobson et al., "Introduction".
- 72 Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?" ; Kuldkepp, "Hegemony and Liberation in World War I", s. 251–254.
- 73 Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?", s. 227–228; Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 96.

- 74 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 67. Se även Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940*.
- 75 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 67–69.
- 76 Kjellén, *Suurvallat IV* (om Ryssland), även Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 90.
- 77 Om Boden m.m., se t.ex. Holmén, *Försvar och samhällsförändring*; RDP och ämnesordsindexen.
- 78 Se t.ex. Ericson Wolke, *Svensk militärmakt*, s. 159–163; Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 93.
- 79 Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 69.
- 80 Marklund, "Swedish Drang nach Osten?", s. 227–321 refererande Kjellén.
- 81 Haapala (toim.), *Kansa kaikkivaltias*; Tikka, *Kun kansa leikki kuningasta*.
- 82 Åselius, *The "Russian menace" to Sweden*; också Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 71–77.
- 83 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 69.
- 84 Marklund, "A Swedish Drang nach Osten?", s. 245; Kuldkepp, "Hegemony and Liberation in World War I", s. 281.
- 85 Falkemark, "Kjellén och första världskriget", s. 146–147. Krig var också en kamp mellan den gamla världens politiska idéer och den nya tidens idéer.
- 86 Hobson et al., "Introduction".
- 87 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 71–72; Åselius, *The "Russian menace" to Sweden*.
- 88 Se t.ex. Ihalainen, *The Springs of Democracy*; Ihalainen, Ilie & Palonen (eds.), *Parliaments and Parliamentarism*.
- 89 Om handeln, se t.ex. Ojala, Roitto & Karonen, "Tillväxt och demokrati", i detta verk.
- 90 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 72–73.
- 91 Marklund, "A Swedish Drang nach Osten?", s. 233–234.
- 92 Kuldkepp, "Hegemony and Liberation in World War I", s. 268, not 51.
- 93 Marklund, "A Swedish Drang nach Osten?", s. 235.
- 94 Ihalainen, *The Springs of Democracy*.
- 95 Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 19–20, 24. Enligt Kjellén borde man i främsta hand förmå medborgarna att tjäna staten, inte tvärtom.
- 96 Hentilä & Hentilä, *Saksalainen Suomi*.
- 97 Hobson et al., "Introduction". Se även Jonas, "Activism, Diplomacy and Swedish-German Relations during the First World War".
- 98 Hobson et al., "Introduction".
- 99 Se t.ex. Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 161. Den svenska versionen gavs ut 1916, också i den nämner Kjellén att en liten stat bör akta sig för att binda sig till en större, särskilt när det gäller handelsutbyte (jfr Sveriges handelsavtal 1906, 1911).
- 100 Marklund, "A Swedish Drang nach Osten?", s. 235–237; Kalela, *Grannar på skilda vägar*, s. 26–29.
- 101 Tunander, "Swedish Geopolitics".
- 102 Se t.ex. Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940*, s. 9–12. Järnmalm var ett bra trumfkort i förhandlingarna.
- 103 Se t.ex. Kuldkepp, "Hegemony and Liberation in World War I", s. 249–251, 264–269.
- 104 Kjellén, *Suurvallat II*, s. 13–14, t.ex. i Frankrike var etnisk enighet och ett genom-

- trängande statsskick viktiga styrkefaktorer, även om det fanns också etniska problem.
- 105 Gerner, "North Eastern Europe and Swedish Great Power Policy", s. 402–403, 405. Enligt Gerner lyckades man demilitarisera stormaktstänkandet och erövringarna och projicerade dem i stället på att utveckla samhället.
 - 106 Hentilä & Hentilä, *Saksalainen Suomi*.
 - 107 RDP 1867–1899 och 1900–1910.
 - 108 RDP 1911–1920, "Finland", s. 393–394.
 - 109 Se t.ex. Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 2–3, 10–13; Kalela, *Grannar på skilda vägar*, s. 10, 43–59.
 - 110 Fallet nämns också i parlamentariska källor: Konventionen om gränser och utredningen av dessa mellan Finland och Sverige hade gjorts 1925, en fredlig lösning på tvisten mellan Sverige och Finland kom till stånd 1926 och riksdagen erkände det undertecknade avtalet (konventionen) mellan Norge, Sverige och Finland. Om fredliga lösningar på tvisterna mellan Sverige och Finland också framöver, RDP 1921–1930, s. 857.
 - 111 Se t.ex. Kalela, *Grannar på skilda vägar*; Nummela, "Taloudellisen puolustusvalmiuden suunnittelu Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla".
 - 112 Beträffande Utrikesdepartementet hade det t.ex. 1872 föreslagits att kungen skulle konsultera statsrådet innan avtal eller förbund slöts med främmande stater. Detta förslag avsågs dock. RDP 1867–1899, s. 784–790. Om Norge diskuterade riksdagen dock mer, t.ex. huruvida det skulle vara möjligt att bl.a. använda tullgränser och Norges vapenmakt för att försvara hela riket, om Sveriges gränser kränktes. Förslaget avsågs 1888 (s. 860). Också förslaget om att deklarerera neutralitet avsågs 1894. Frågan om att splittra unionen behandlades dock på förslag av kungen. RDP 1867–1899, s. 860.
 - 113 Det finns gott om litteratur om försöken att stabilisera situationen i Finland, t.ex. Karonen, "The Peace Treaty of Hamina and its Aftermath in Sweden and in Finland".
 - 114 Se närmare t.ex. Lähteenmäki, "The Making of a Barrier Between Two Worlds". Paloheimo & Karonen, "Raja taloudellisena mahdollisuutena". Om gränsens öppenhet fram till 1917, också t.ex. Paasi, "Boundaries as Social Practice and Discourse", s. 671.
 - 115 Se t.ex. "HOME RULE IN FINLAND", *Manchester Times* 17.4.1886; "Suppression of Finland", *Evening Telegraph and Star and Sheffield Daily Times* 8.11.1888 (s. 3).
 - 116 "AGITATION IN FINLAND", *The Morning Post* 6.3.1880 (s. 5).
 - 117 Kemiläinen, "Onko Suomen kansa 'epähistoriallinen'?", s. 5–7, med hänvisning till Lauri Haataja.
 - 118 Pye, "Political culture". Om definitionen av politisk kultur, se även kap. "Politiska kulturer 1430–1930" (Karonen, Roitto & Ojala) i detta verk.
 - 119 Klami, *The Legalists*; Karonen & Räihä (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen*.
 - 120 Browning & Lehti, "Geographic Centrality and Marginality", s. 158–60.
 - 121 Kjellén, *Suurvallat*; Kjellén, *Stormakterna* (delen som behandlar Ryssland).
 - 122 För hänvisningar till samtida analys i pressen, se t.ex. Hyvämäki, *Suomalaiset ja suurpolitiikka*, s. 1–2.
 - 123 Kjellén, *Suurvallat IV* (fi övers. 1918 av verket *Stormakterna*, 1911 [1905]).

- 124 Lauerma, *Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27*; Lackman, *Jääkärideiden tuntematon historia*.
- 125 Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 64–65.
- 126 Se t.ex. Meinander, ”Det långa 1900-talet”, i detta verk.
- 127 Kalela, *Grannar på skilda vägar*, s. 290–291, bilaga 1–2.
- 128 Se t.ex. Eloranta, ”Finnish Military Spending Policy, 1920–1938”, s. 102–103. För mer om den svenska försvarsdebatten, se t.ex. Holmén, *Försvar och samhällsförändring*, samt om det socialdemokratiska makttillträdet och förändringarna t.ex. Ihalainen, *The Springs of Democracy*.
- 129 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 25, hänvisande till Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940*.
- 130 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 10–14. Om Holsti, se Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikkaa* och Roiko-Jokela, ”Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991”.
- 131 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 10–12.
- 132 Om stormakternas begränsade och falnande intresse, se närmare t.ex. Kennedy, *The Realities Behind Diplomacy* och Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*.
- 133 Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 7–11, 20–36.
- 134 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 14–15, 19. Om Holsti, se Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikkaa*; Roiko-Jokela, ”Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991”; Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 21.
- 135 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 28–32.
- 136 Se t.ex. Kalela, *Grannar på skilda vägar* s. 28–29, 37–40; Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 199–221; Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 7–10.
- 137 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 14–18.
- 138 Saville, *The Politics of Continuity*, s. 3–4, 19–21, 102–105; Roitto, *Dissenting Visions*, gällande briterernas strävanden att utnyttja andra europeiska länder för att höja sin egen status genom att uppträda som deras beskyddare eller uppbackare. Tendensen var i och för sig starkare efter andra världskriget.
- 139 Kalela, *Grannar på skilda vägar*; Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 20–25.
- 140 Kjellén, *Stormakterna II* (om Frankrike och Tyskland), s. 47.
- 141 Jfr t.ex. Kuldkepp, ”Hegemony and Liberation in World War I”, med Marklund, ”A Swedish *Drang nach Osten*?”. Även om det är svårt att påvisa att synsättet hade något inflytande är det ändå ett intressant undantag till reformutvecklingens stora berättelse.
- 142 Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 26–36.
- 143 Marklund, ”A Swedish *Drang nach Osten*?”, s. 223–225, 239–241.
- 144 Marklund, ”Stor är stark, men liten är listig”.
- 145 T.ex. såg pressen i Lettland Sverige som ett slags förebild för Baltikum, speciellt på 1920–1930-talen, se Scerbinskis, ”Neutrality, Democracy and Kings”, särskilt s. 132–133.
- 146 Marklund, ”A Swedish *Drang nach Osten*?”, s. 243–245; Kuldkepp, ”Hegemony and Liberation in World War I”, s. 261, 264–265.
- 147 Kuldkepp, ”Swedish political attitudes towards Baltic independence in the short twentieth century”.

- 148 Roiko-Jokela, "Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991", s. 361–369.
- 149 Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 22–23; också Kalela, *Grannar på skilda vägar*, s. 26–29.
- 150 Ihalainen, *The Springs of Democracy*, s. 465
- 151 Ihalainen, "European Experiences from a Conceptual Historical Perspective", s. 29; Ihalainen, Ilie & Palonen (eds.), *Parliaments and Parliamentarism*; Ihalainen, *The Springs of Democracy*, t.ex. s. 139–173, 367–401; Kurunmäki & Jakobsen, "The Formation of Parliamentarism in the Nordic Countries", s. 99–110.
- 152 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*.
- 153 Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940*, s. 1–12.
- 154 Eloranta, "Finnish Military Spending Policy, 1920–1938", s. 102; Craig & Gilbert, *The Diplomats 1919–1939*, s. 86–88.
- 155 Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?", s. 235–236; Ihalainen, *The Springs of Democracy*, s. 251–256.
- 156 Eloranta, "Finnish Military Spending Policy, 1920–1938", s. 102–103.
- 157 Kuldkapp, "Hegemony and Liberation in World War I", s. 253–257; Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?", s. 235–238.
- 158 Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?", s. 236; Ihalainen, *The Springs of Democracy*, t.ex. s. 58–62, 507–509; Trönnberg, *Nedrustning under mellankrigstiden*.
- 159 Ihalainen, "The Twentieth Century Traditions of Representation in a New Age of Revolution"; Ihalainen, *The Springs of Democracy*, s. 504–533. Se även kap. "Politiska kulturer 1430–1930" (Karonen, Roitto & Ojala), i detta verk.
- 160 Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?"
- 161 Se t.ex. Ihalainen, *The Springs of Democracy*, s. 373–392.
- 162 Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy*, s. 74–75.
- 163 Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten*?", s. 243–244.
- 164 Se t.ex. Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikkaa*; Roiko-Jokela, "Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991".
- 165 Tunander, "Swedish-German Geopolitics for a New Century", s. 554–555. Uppfattningen kan likställas också med identitetspolitiken, men det temat behandlas inte i detta kapitel. Se också Tunander, "Diskurs, identitet och territorialitet", i synnerhet s. 207–212.
- 166 Jfr Kalela, *Grannar på skilda vägar*, s. 9–10, 13.
- 167 Tunander, "Swedish-German Geopolitics for a New Century", s. 554–555.
- 168 Se t.ex. Kurunmäki, "Rhetoric against Rhetoric".
- 169 Den traditionella linjen lade tyngden vid militär- och utrikespolitik. Harle & Moisio, *Missä on Suomi?*, s. 19–36.
- 170 Se t.ex. Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 1–3.
- 171 Kalela, "Näkökohtia pohjoismaisesta yhteistyöstä Suomen ulkopoliitikassa maailmansotien välisenä aikana", s. 242.
- 172 Se t.ex. Ylikangas, *Mainio pikku sota*; Hentilä & Hentilä, *Saksalainen Suomi*. De finska stamfrändekrigstågen och det indirekta deltagandet i den ryska motrevolutionen måste här utelämnas p.g.a. utrymmesbrist. I ett bredare sammanhang visar de dock på geopolitisk turbulens och regional volatilitet, och framhävde därmed behovet av stabilitet.
- 173 Se Hentilä & Hentilä, *Saksalainen Suomi*.

- 174 Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikkaa*, s. 282–283.
- 175 Lantdagens öppnande den 4 april 1919, riksföreståndare Mannerheim – talman Relander, *Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*, s. 54–56, betonar samma teman – att skapa utrikesrelationer, blåsa liv i den internationella handeln och positionera sig västerut.
- 176 Enligt Rudolf Holsti borde Finland inte låta Sverige få en ledande position i Norden, speciellt den svenska konservativa högern upplevdes av honom sukta efter stormaktstiden. Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikkaa*, s. 133. Synsättet bestyrks av Marklund, ”A Swedish Drang nach Osten?”, s. 227–230.
- 177 Se t.ex. Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikkaa*, s. 130–135.
- 178 Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*; Kalela, ”Näkökohtia pohjoismaisesta yhteistyöstä Suomen ulkopoliitikassa maailmansotien välisenä aikana”. Kalela, *Grannar på skilda vägar*, Engman, *Kuinka keisarikuntaa puretaan* och Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikkaa*, är av samma åsikt.
- 179 Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 1–2.
- 180 Se t.ex. Kjellén, *Suurvallat II*, s. 10–13.
- 181 Eloranta, ”Finnish Military Spending Policy, 1920–1938”, s. 105.
- 182 Mer fördjupat i t.ex. Tilly, *Coercion, Capital and European States, AD 990–1990*.
- 183 Kjellén, *Suurvallat II*.
- 184 Lamberg, *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa*; Karonen, *Patruunat ja poliitikot*.
- 185 Se t.ex. Kurunmäki & Strang (eds.), *Rhetorics of Nordic Democracy*.
- 186 RDP, index och ämnesord.
- 187 Engman, *Kuinka keisarikuntaa puretaan*, s. 105–110.
- 188 Se t.ex. Engman, *Kuinka keisarikuntaa puretaan*, s. 95, 98, 101.
- 189 Se t.ex. Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 1–3, 19–23. Se även Kalela, *Grannar på skilda vägar*.
- 190 Lähtenmäki, ”The Making of a Barrier Between Two Worlds”, s. 33–35.
- 191 Elmgren, ”The Socialist Soviet Republic of Scandinavia”, s. 288–290. Om Karelen och dess betydelse i övrigt, se t.ex. Fingerroos ”Karelia issue” och Lähtenmäki, ”Sense of Terijoki”.
- 192 Eloranta, ”Finnish Military Spending Policy, 1920–1938”, s. 102–103.
- 193 Se t.ex. Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 1–10.
- 194 Bl.a. flottavtalet i Washington hindrade det självständiga Finland från att skaffa sig jaktplan som blivit över efter kriget och utbildning från Storbritannien som stomme för sitt sjöförsvar. Liknande problem hade även Sverige: Stoker, ”Unintended consequences”, s. 80–86, 91. Enligt Stoker skulle i synnerhet Finland sannolikt ha haft bättre användning för sina knappa resurser än att göra dyra införskaffningar, som landet nu tvingades till eftersom flottavtalet i Washington förbjöd ett mer kostnadseffektivt avtal. Storbritannien såg också affären som politisk, som ett sätt att upplösa Tysklandsorienteringen i Finlands militära ledning.
- 195 Eloranta, ”Finnish Military Spending Policy, 1920–1938”, s. 99–101. Jfr ändå Kennedy, *The Realities Behind Diplomacy*, s. 20–26, 74–81, 223–227. Kennedy är delvis av annan åsikt och anser att Europa hörde till briterens intressesfär.
- 196 Kalela, *Grannar på skilda vägar*; Eloranta, ”Finnish Military Spending Policy, 1920–1938”, s. 103.

- 197 Nummela, "Taloudellisen puolustusvalmiuden suunnittelu Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla", s. 301–308. För övrigt hörde de mer informella samarbetsformerna till de mest populära, åtminstone enligt Jorma Kalela: Kalela, *Grannar på skilda vägar*; Kalela, "Näkökohtia pohjoismaisesta yhteistyöstä Suomen ulkopoliitikassa maailmansotien välisenä aikana". Detta kan även förklara varför det i själva verket inte finns så mycket skrivet om ämnet, även om det diskuteras.
- 198 Eloranta, "Finnish Military Spending Policy, 1920–1938", s. 97–99, 102; Seppinen, *Ulkopoliitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*.
- 199 Seppinen, *Ulkopoliitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*; Kalela, *Grannar på skilda vägar*; Kalela, "Näkökohtia pohjoismaisesta yhteistyöstä Suomen ulkopoliitikassa maailmansotien välisenä aikana".
- 200 Eloranta, "Finnish Military Spending Policy, 1920–1938", s. 102–103.
- 201 Se t.ex. Tilly, *Coercion, Capital and European States, AD 990–1990*, s. 16–19, 45–61, 68–69.
- 202 Tilly, *Coercion, Capital and European States, AD 990–1990*, s. 76–83.
- 203 Detta hade uppmärksamrats också utomlands, såsom Stokers forskning "Unintended consequences" om handeln med krigsfartyg visar.
- 204 Eloranta, "Finnish Military Spending Policy, 1920–1938", s. 103–105.
- 205 Seppinen, *Ulkopoliitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, s. 2–3, 10–11. Samexistens, neutralitet och andra s.k. mer idealistiska linjer fick inte heller särskilt mycket understöd.
- 206 RDP, register och ämnesordsindex 1906–1930.
- 207 Eloranta, "Finnish Military Spending Policy, 1920–1938", s. 106–107; se närmare Kalela, *Grannar på skilda vägar*.
- 208 Harle & Moisio, *Missä on Suomi?*. Se även Tunander, "Diskurs, identitet och territorialitet", s. 212–215.
- 209 Se t.ex. Nummela, "Hauptseilla ja haulikoilla".
- 210 Eloranta, "Finnish Military Spending Policy, 1920–1938", s. 110–113; se också Eloranta, "Sotien taakka".
- 211 Tervonen, "Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta", särskilt s. 143–148, 150. Enligt Tervonen betonade historieskrivningen bl.a. bilden av ett krigarfolk, idén om finländarna som en västlig förpost osv.
- 212 För ett mer heltäckande exempel, se t.ex. Karonen & Räihä (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen*.
- 213 Tervonen, "Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta", s. 152–153. Se också t.ex. Mylly, *Kansallinen projekti*.
- 214 Harle & Moisio, *Missä on Suomi?*, jfr t.ex. Kjellén, *Suurvallat II*, s. 159–161.
- 215 Kjellén, *Stormakterna II* (om Frankrike och Tyskland), s. 44.
- 216 När Kjellén begrundar exempelvis Frankrikes politik menar han att man som vetenskapsman bör ta i beaktande staternas "objektiva omständigheter", inte "personliga tycken och känslor". Han tar dock upp psykologins betydelse: "Till allt detta komma sedan viktiga synpunkter äfven från det psykologiska området. Den politiska nödvändigheten med sina nakna intressepostulat är dock icke ensam driffjäder i staternas utveckling; vid dess sida gör sig det nationella känslolifvet mer eller mindre gällande med sina domar och fördomar. Det är vanligt att öfverskatta betydelsen af denna faktor; men den bör icke heller underskattas." Kjellén, *Stormakterna II* (om Frankrike och Tyskland), s. 39–40.

- 217 Kuldkkepp, "Hegemony and Liberation in World War I", s. 252–255, för andra länder var bl.a. självständighetstanken kopplad till detta. Marklund, "A Swedish *Drang nach Osten?*", s. 224–226, 229–230, 232–233, 239–240, 243–244.
- 218 Se t.ex. Lähteenmäki, *Väinö Voionmaa*, s. 105–107. Om Voionmaa, Edward Gylling och Kjellén, se Elmgren, "The Socialist Soviet Republic of Scandinavia", s. 316, 324–325.
- 219 Se t.ex. Siltala, "Dissolution and Reintegration in Finland, 1914–1932", och försöningspolitik som hinder för samhällets totalitarisering. Tudelningen och polariseringen fortsatte dock ännu långt efter kriget.
- 220 Jfr t.ex. Karonen, "Kun rauha tuo omat ongelmansa", s. 12–19.
- 221 Väyrynen, "Valtioiden sisäiset konfliktit ja rauhaanpalaamisen ongelmat", s. 32–35, 40–41, 43.
- 222 Se t.ex. Kjellén, *Valtio elinmuotona*, s. 70–72. Samlivet mellan statsmakten och folket stärkte staten och identifierade folket med statens område, statens viktigaste kroppsliga del.
- 223 Siltala, "Dissolution and Reintegration in Finland, 1914–1932".
- 224 Karemaa, *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä*, s. 200–203, de centrala åren för "rysshäatet" inföll enligt Karemaa åren 1917–1923. Detta handlade inte enbart om den brinnande bolsjevikfientliga ideologi som t.ex. Matti Klinge betonat. Karemaa betonar krigsansvarighetsfrågan från medborgarkriget som en viktigare bakgrundsfaktor för ryssmotsåndet. Om man betänker att målet var att samla folket och hela såren, var det praktiskt att externalisera skulden. En yttre fiende förenar och är också mer motiverande att kriga med än egna landsmän. Dessutom projiceras hotet utåt, vilket också återställer de inre förhållandena, jfr Väyrynen, "Valtioiden sisäiset konfliktit ja rauhaanpalaamisen ongelmat".
- 225 Om denna process, se t.ex. Newman, "On Borders and Power", s. 15–17.
- 226 Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Om de statslösa folkens nationalism i Europa, se Kemiläinen, "Onko Suomen kansa 'epähistoriallinen?'", s. 4–6, där hon också går igenom Miroslav Hrochs uppfattningar.
- 227 Harle & Moisio, *Missä on Suomi?*, s. 68–80.
- 228 Kjellén, *Valtio elinmuotona*.
- 229 Jfr den ovan presenterade s.k. suveränitetsfrågan och det abstrakta ryska hotet, som Seppinen, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet*, t.ex. s. 1–10, för fram, men som han inte direkt ger någon förklaring till. Identitetspolitik är en mycket potentiell förklaringsmodell åtminstone till att detta hot betonades. Varför det togs så väl emot är sedan en annan fråga.
- 230 Engman, *Kuinka keisarikuntaa puretaan*, s. 114–115.
- 231 Om hur man t.ex. i Finland sökte influenser för parlamentarisk praxis och även om intentionerna, se Pekonen, *Debating "the ABCs of parliamentary life"*. Se även Ihalainen, *The Springs of Democracy*.
- 232 Se i synnerhet Lähteenmäki, "The Making of a Barrier Between Two Worlds"; Lähteenmäki, "Sense of Terijoki".

MATTI ROITTO, PETRI KARONEN & JARI OJALA:
GEOPOLITIK OCH IDENTITET 1890–1930, s. 99–150

Källor

- British Library Newspapers, Part II: 1800–1900.
British Library Newspapers, Part III: 1780–1950.
Eduskunnan pöytä- ja asiakirjain sisällysluettelo. Asiahakemisto. 1917–1927,
Helsinki: Eduskunta 1955.
Evening Telegraph and Star and Sheffield Daily Times, Sheffield, England.
Forsberg Tuomas et al., *Nordic Security Competence: Bibliography on the Foreign
and Security Policy of the Nordic Countries*, Norsk Utenrikspolitisk Institutt
2009, <https://www.researchgate.net/publication/265190733>.
The Huddersfield Daily Chronicle, England.
Kjellén, Rudolf, *Rösträttsfrågan 1869–1909. Ett bidrag till den svenska statsförfatt-
ningens historia. Politiska handböcker II*, Stockholm: Hugo Gebers förlag 1915.
Kjellén, Rudolf, *Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik (I–IV)*, 2:a, rev.
uppl., Stockholm: Hugo Gebers förlag 1911–1913.
Kjellén, Rudolf, *Suurvallat. Piirteitä nykyajan suurpolitiikasta I. Entisiä suurvaltoja
sekä Itävalta-Unkari ja Italia*, Porvoo: WSOY 1917.
Kjellén, Rudolf, *Suurvallat. Piirteitä nykyajan suurpolitiikasta II. Ranska ja Saksa*,
Porvoo: WSOY 1918.
Kjellén, Rudolf, *Suurvallat. Piirteitä nykyajan suurpolitiikasta III. Britannian maail-
manvalta*, Porvoo: WSOY 1914.
Kjellén, Rudolf, *Suurvallat. Piirteitä nykyajan suurpolitiikasta IV. Yhdysvallat.
Venäjä. Japani. Johtopäätöksiä. Asiakirjoja*, Porvoo: WSOY 1918.
Kjellén, Rudolf, *Valtio elinmuotona. Poliitiikan käsikirja*, Suuria kysymyksiä 6,
övers. Aarne Anttila, Hämeenlinna: Karisto 1919.
Kjellén, Rudolf, *Världskrigets politiska problem*, Stockholm: Bonniers 1915.
Manchester Times, Manchester, England.
The Morning Post, London, England.
*Register till Riksdagens protokoll med bihang för tiden från och med år 1867 till och
med år 1899*, II–IV, Stockholm: Riksdagen 1900–1901 (RDP).
Register till Riksdagens protokoll med bihang, 1900–1930, Stockholm: Riksdagen
(RDP).
Ruuth [Ruutu], Y. O., recension av Kjelléns *Valtio elinmuotona*, *Historiallinen
Aikakauskirja* nr 2–3, 1919.
Jarmo Taskinens bibliografi över finländska och svenska doktorsavhandlingar åren
1890–2015.
*Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006. Öppningsanföranden vid riksmötena
1907–2006*, Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8, Helsinki: Edus-
kunnan kirjasto 2006.
Valtiopäivät 1919–1930. Pöytäkirjat, Helsinki: Eduskunta.

Litteratur

- Ahlund, Claes (ed.), *Scandinavia in the First World War. Studies in the War Experience of the Northern Neutrals*, Lund: Nordic Academic Press 2012.
- Alvstam, Claes-Göran, "Kjellén som geograf", Bert Edström, Ragnar Björk & Thomas Lundén (red.), *Rudolf Kjellén. Geopolitiken och konservatismen*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg 2014.
- Browning, Christopher & Marko Lehti, "Geographic Centrality and Marginality. East, West and North in Finnish Symbolic Geography", Alexander Maxwell (ed.), *The East-West Discourse. Symbolic Geography and Its Consequences*, Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers 2011.
- Bull, Hedley, *The Anarchial Society*, 4:e uppl., New York: Columbia University Press 2012.
- Craig, Gordon, A. & Felix Gilbert, *The Diplomats 1919–1939*, ny utg., Princeton, NJ: Princeton University Press 1994.
- Dahl, Robert A., "Democracy", *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Amsterdam: Elsevier 2001.
- Dahl, Robert A., *On democracy*, New Haven: Yale University Press 1998.
- Diez, Thomas, "Europe's Others and the Return of Geopolitics", *Cambridge Review of International Affairs* 17, 2004:2.
- Elmgren, Ainur, "The Socialist Soviet Republic of Scandinavia", *Ajalooline Ajakiri* 153, 2015:3.
- Eloranta, Jari, "Finnish Military Spending Policy, 1920–1938. A Question of Responding to Russian/Soviet Threat or Domestic Pressures?", Heikki Roiko-Jokela (ed.), *Images and Mutual Perceptions of the Finns, the Estonians and the Russians in the 20th Century. A Symposium on the 23.–25.11.1998 at the University of Jyväskylä*, Jyväskylä: Department of History 1998.
- Eloranta, Jari, "Sotien taakka. Makrotalouden ongelmat ja julkisen talouden kipupisteet maailmansotien jälkeen", Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, Historiallinen Arkisto 124, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.
- Eng, Torbjörn, *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Studia Historica Upsaliensia 201, Uppsala: Uppsala universitet 2001.
- Engman, Max, "Kuinka keisarikuntaa puretaan?", Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, Historiallinen Arkisto 124, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.
- Falkemark, Gunnar, "Kjellén och första världskriget", Bert Edström, Ragnar Björk & Thomas Lundén (red.), *Rudolf Kjellén. Geopolitiken och konservatismen*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg 2014.
- Falkemark, Gunnar, "Rudolf Kjellén – vetenskapsman eller humbug?", Gunnar Falkemark (red.), *Statsvetarporträtt. Svenska statsvetare under 350 år*, Stockholm: SNS Förlag 1992.
- Fingeroos, Outi, "'Karelia issue'. The politics and memory of Karelia in Finland", Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (eds.), *Finland in World War II. History*,

- memory, interpretations*, History of warfare, vol. 69, Leiden: Brill Academic Publishers 2012.
- Fletcher William, A., "The British navy in the Baltic, 1918–1920. Its contribution to the independence of the Baltic nations", *Journal of Baltic Studies* 7, 1976:2.
- Gerner, Kristian, "North Eastern Europe and Swedish Great Power Policy. Reflections on Historical Consciousness", *Journal of Baltic Seas Studies* 33, 2002:4.
- Griffiths, Martin, Terry O'Callaghan & Steven C. Roach, *International Relations – The Key Concepts*, 2:a uppl., New York: Routledge 2008.
- Gustafsson, Harald, "De överlappande pusslen. Om partikularistiska och multi-etniska konglomeratstater i det tidigmoderna Europa", Max Engman & Nils Erik Villstrand (red.), *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*, Helsingfors, Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland, Atlantis 2008.
- Haapala, Pertti et al. (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*, Helsinki: Teos 2008.
- Harle, Vilho & Sami Moisio, *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*, Tampere: Vastapaino 2000.
- Hentilä, Marjaliisa & Seppo Hentilä, *Saksalainen Suomi 1918*, Helsinki: Siltala 2016.
- Hobson, Rolf et al., "Introduction", Claes Ahlund (ed.), *Scandinavia in the First World War. Studies in the War Experience of the Northern Neutrals*, Lund: Nordic Academic Press 2012.
- Holmén, Hans, *Försvar och samhällsförändring. Avvägningsfrågor i svensk försvarsdebatt 1880–1925*, Meddelande från Historiska institutionen i Göteborg 29, Göteborg: Göteborgs universitet 1985.
- Hroch, Miroslav, *Social Preconditions of National Revival in Europe*, Cambridge, New York: Cambridge University Press 1985.
- Hyvämäki, Lauri, *Suomalaiset ja suurpolitiikka. Venäjän diplomatia Suomen sanomalehdistön kuvastimessa 1878–1890*, Porvoo: WSOY 1964.
- Häggman Bertil, "Rudolf Kjellén and modern Swedish geopolitics", *Geopolitics* 3, 1998:2.
- Ihalainen, Pasi, "The 18th-century traditions of representation in a new age of revolution. History politics in the Swedish and Finnish parliaments, 1917–1919", *Scandinavian Journal of History* 40, 2015:1.
- Ihalainen, Pasi, *The Springs of Democracy. National and Transnational Debates on Constitutional Reform in the British, German, Swedish and Finnish Parliaments 1917–1919*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2017.
- Ihalainen, Pasi, Cornelia Ilie & Kari Palonen (eds.), *Parliaments and Parliamentarism. A Comparative History of European Concept*, New York: Berghahn Books 2016.
- Ihalainen, Pasi & Satu Matikainen, "The British Parliament and Foreign Policy in the 20th Century. Towards Increasing Parliamentarisation", *Parliamentary History* 35, 2016:1.
- Jonas, Michael, "Activism, Diplomacy and Swedish-German Relations during the First World War", *New Global Studies* 8, 2014:1.
- Jonasson, Axel E., "The Crimean War, the beginning of strict Swedish neutrality, and the myth of Swedish intervention in the Baltic", *Journal of Baltic Studies* 4, 1973:3.

- Kalela, Jorma, *Grannar på skilda vägar*, Borgå: Söderströms 1971.
- Kalela, Jorma, ”Näkökohtia pohjoismaisesta yhteistyöstä Suomen ulkopoliitikassa maailmansotien välisenä aikana”, *Historiallinen Aikakauskirja* nr 3, 1971.
- Karemaa, Outi, *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923*, Bibliotheca Historica 30, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1998.
- Karonen Petri, ”Kun rauha tuo omat ongelmansa. Sodan päättymisen ja rauhaan palaamisen normatiiviset ongelmat”, Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, Historiallinen Arkisto 124, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.
- Karonen, Petri, *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohdajien taloudellinen ja yhteiskunnallinen toiminta Suomessa 1600–1920*, Historiallisia Tutkimuksia 217, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.
- Karonen, Petri, ”The Peace Treaty of Hamina and its Aftermath in Sweden and in Finland”, *Suttonhundratat. Nordic Yearbook for Eighteenth-Century Studies*, vol. 7, 2010.
- Karonen, Petri, *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.
- Karonen, Petri & Matti Roitto, ”Demokratia-käsitteen muutokset 1800- ja 1900-luvulla” (manuskript, 2017).
- Karonen, Petri & Antti Räihä (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, Historiallisia Tutkimuksia 267, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.
- Karonen, Petri & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, Historiallinen Arkisto 124, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.
- Karvonen, Lauri, *Demokratisering*, Lund: Studentlitteratur 1997.
- Kemiläinen, Aira, ”Onko Suomen kansa epähistoriallinen? Hegelin ja Engelsin jalanjäljillä”, Aira Kemiläinen (toim.), *Kansallisuuskysymyksiä ja rotuasenteita*, Yleisen historian tutkimuksia 6, Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian laitos 1986.
- Kennedy, Paul, *The Realities Behind Diplomacy. Background Influences on British External Policy 1865–1980*, 3:e uppl., Glasgow: Fontana Press, William Collins Sons & Co. Ltd. 1989.
- Klami, Hannu Tapani, *The Legalists. Finnish Legal Science in the Period of Autonomy 1809–1917*, The History of Learning and Science in Finland 1828–1918, 2, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica 1981.
- Klinge, Matti, *Vihan veljistä valtiotalismisiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta*, Porvoo, Helsinki: WSOY 1972.
- Koss, Stephen, *The Rise and Fall of the Political Press in Britain. Volume II: The Twentieth Century*, Chapel Hill: University of North Carolina Press 1984.
- Kuldkepp, Mart, ”Hegemony and Liberation in World War I. The Plans for New Mare Nostrum Balticum”, *Ajalooline Ajakiri* 153, 2015:3.
- Kuldkepp, Mart, ”Swedish political attitudes towards Baltic independence in the short twentieth century”, *Ajalooline Ajakiri* 157–158, 2016:3–4.
- Kurunmäki, Jussi, ”Rhetoric against Rhetoric. Swedish Parliamentarism and the Interwar Crisis of Democracy”, Kari Palonen, José María Rosales &

- Tapani Turkka (eds.), *The politics of dissensus. Parliament in debate*, Santander [Madrid]: Cantabria University Press, McGraw-Hill Interamericana de España 2014.
- Kurunmäki, Jussi & Uffe Jakobsen, "The Formation of Parliamentarism in the Nordic Countries", Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie & Kari Palonen (eds.), *Parliaments and Parliamentarism. A Comparative History of European Concept*, New York: Berghahn Books 2016.
- Kurunmäki, Jussi & Johan Strang (eds.), *Rhetorics of Nordic Democracy*, Studia Fennica Historica 17, Helsinki: Finnish Literature Society 2010.
- Lackman, Matti, *Jääkäreiden tuntematon historia. Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäriliikkeen ja jääkäripataljoona 27:n (1915–1918) synty, luonne, mielialojen vaihteluita ja sisäisiä kriisejä sekä niiden heijastuksia itsenäisen Suomen ensi vuosiin saakka*, Helsinki: Otava 2000.
- Lamberg, Juha-Antti, *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa. Suomen kauppasopimuspolitiikka 1920–1930-luvulla*, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 154, Helsinki: Suomen Tiedeseura 1999.
- Lauerma, Matti, *Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27. Vaiheet ja vaikutus*, Helsinki: WSOY 1966.
- Lewin, Leif, *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*, Stockholm: Norstedts 1984.
- Lindberg, Folke, *Scandinavia in Great Power Politics, 1905–1908*, Stockholm: Almqvist & Wiksell 1958.
- Lipset, Seymour Martin (ed.), *The Encyclopedia of Democracy. Vol. III*, Washington D.C.: CQ Books 1995.
- Lundén, Thomas, "Geopolitik och politisk geografi. Kjellén och Ratzel ur kultur-geografisk synvinkel", Bert Edström, Ragnar Björk & Thomas Lundén (red.), *Rudolf Kjellén. Geopolitiken och konservatismen*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg 2014.
- Lähteenmäki, Maria, "Arktinen käänne politiikassa ja tutkimuksessa", *Ennen ja Nyt* nr 2, 2015.
- Lähteenmäki Maria, "The Making of a Barrier Between Two Worlds: Finnicization on the Finno-Russian Border in the 1910s–1920s", *Eurasia Border Review* 3, 2010:1.
- Lähteenmäki, Maria, "Sense of Terijoki. The Discourse of Karelia in the Karelian Borderlands", *Journal of Finnish Studies* 16, 2013:2.
- Lähteenmäki, Maria, *Väinö Voionmaa. Puolue- ja geopolitiikka*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.
- Marklund, Carl, "Stor är stark, men liten är listig. Kjelléns baltiska program och geopolitikens lärdomar för en perifer 'mellanstat'", Bert Edström, Ragnar Björk & Thomas Lundén (red.), *Rudolf Kjellén. Geopolitiken och konservatismen*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg 2014.
- Marklund, Carl, "A Swedish Drang nach Osten? Baltic-Nordic Pendulum swings and Swedish conservative geopolitics", *Ajalooline Ajakiri* 153, 2015:3.
- Mead, Walter Russel, "The Return of Geopolitics. Revenge of the Revisionist Powers", *Foreign Affairs* May/June 2014.
- Moisio, Sami, "Synnystä häpeän kautta uudelleenpolitisoitumiseen – Viisi näkökulmaa geopolitiikkaan", *Tieteessä tapahtuu* 19, 2001:4.

- Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, 5:e uppl., New York: Alfred A. Knopf 1978.
- Mylly, Juhani, *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*, Turku: Kirja-Aurora 2002.
- Newman, David, "On Borders and Power. A Theoretical Framework", *Journal of Borderlands Studies* 18, 2003:1.
- Nummela, Ilkka, "Hauptseilla ja haulikoilla", Henrik Meinander (toim.), *Historian kosto. Suomen talvisota kehysissään*, Helsinki: Siltala 2016.
- Nummela, Ilkka, "Taloudellisen puolustusvalmiuden suunnittelu Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla", Jorma Keränen (toim.), *Historioitsija – Taaksepäin katsova profeetta. Mauno Jokipiille omistettu juhla- ja muistokirja*, Studia Historica Jyväskyläläisiä 30, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 1984.
- Nye, J. S. Jr., "Soft Power", *Foreign Policy* nr 80, 1990.
- Orsi, Roberto, "Order and Change in Global Politics: Assessing the 'Return of Geopolitics'", *E-International Relations* 4.11.2014, <http://www.e-ir.info/2014/11/04/order-and-change-in-global-politics-assessing-the-return-of-geopolitics/>.
- Paasi, Anssi, "Boundaries as Social Practice and Discourse. The Finnish-Russian Border", *Regional Studies* 33, 1999:7.
- Paasi, Anssi, *Territories, boundaries and consciousness. The changing geographies of the Finnish-Russian border*, Belhaven Studies in Political Geography, Chichester: John Wiley 1995.
- Paloheimo, Maare & Petri Karonen, "Raja taloudellisena mahdollisuutena. Venäläiset kauppiaat Suomessa vuosina 1808–1820", *Lähde. Historiatieteellinen aikakauskirja: Rajat – Borders, Boundaries, Frontiers* nr 12, 2016.
- Pekonen, Onni, *Debating "the ABCs of parliamentary life". The learning of parliamentary rules and practices in the late nineteenth-century Finnish Diet and the early Eduskunta*, Jyväskylä studies in education, psychology and social research 505, Jyväskylä: University of Jyväskylä 2014.
- Premfors, Rune, *Democratization in Scandinavia. The Case of Sweden*, SCORE Rapportserie 8, Stockholm: SCORE 2003.
- Premfors, Rune, *Sveriges demokratisering. Ett historiskt-institutionalistiskt perspektiv*, SCORE Rapportserie 3, Stockholm: SCORE 1999.
- Pye, Lucian W., "Political culture", Seymour Martin Lipset (ed.), *The Encyclopedia of Democracy. Vol. III*, Washington D.C.: CQ Books 1995.
- Renouvin, Pierre, *Histoire des relations internationales. T. 6, Le XIXe siècle, P. 2, de 1871 à 1914 l'apogée de l'Europe*, Paris: Hacette 1955.
- Renouvin, Pierre & Jean-Baptiste Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris 1964.
- Roiko-Jokela, Heikki, *Ihanteita ja reaalipolitiikkaa. Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure -tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918–1922*, Studia Historica Jyväskyläläisiä 52, Jyväskylä: University of Jyväskylä 1995.
- Roiko-Jokela, Heikki, "Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991", Heikki Roiko-Jokela (toim.), *Virallista politiikkaa – epävirallista kanssakäymistä. Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991*, Jyväskylä: Atena 1997.
- Roitto, Matti, *Dissenting Visions. The Executive, Parliament and the Problematic Anglo-American Atomic Collaboration in the Changes of British Atomic Foreign*

- Policy 1945–6*, Jyväskylä studies in humanities 268, Jyväskylä: University of Jyväskylä 2015.
- Rueschemeyer, Dietrich, "Democratization", Edwin Amenta, Kate Nash & Alan Scott (eds.), *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology*, London: Blackwell 2012.
- Salmon, Patrick, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940*, Cambridge, U.K.: Cambridge University Press 1997, EBSCOhost eBook Collection 1997.
- Saville, John, *The Politics of Continuity. British Foreign Policy and the Labour Government 1945–1946*, Verso: London 1993.
- Scerbinskis, Valters, "Neutrality, Democracy and Kings. The Political Image of Sweden in the Latvian Press before the Second World War", *Ajalooline Ajakiri* 139–140, 2012:1–2.
- Sejertsted, Francis, *The Age of Social Democracy. Norway and Sweden in the Twentieth Century*, Princeton, NJ: Princeton University Press 2011.
- Seppinen, Ilkka, *Ulkopolitiikan puolustuspoliittiset tavoitteet. Tutkielma sotilaallisista näkökohdista Suomen ulkopoliitikassa 1919–1939*, Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja 1, Helsinki 1974.
- Siltala, Juha, "Dissolution and Reintegration in Finland, 1914–1932. How did a Disarmed Country Become Absorbed into Brutalization?", *Journal of Baltic Studies* 46, 2015:1.
- Stoker, Donald J. Jr., "Unintended consequences. The effects of the Washington Naval treaties on the Baltic", *Journal of Baltic Studies* 31, 2000:1.
- Stråth, Bo, *Sveriges historia 1830–1920*, Stockholm: Norstedts 2012.
- Stråth, Bo, *Union och demokrati. De förenade rikena Sverige och Norge 1814–1905*, Sverige och Norge under 200 år, Nora: Nya Doxa 2005.
- Sundbäck, Esa, *Finland in British Baltic Policy. British political and economic interests regarding Finland in the Aftermath of the First World War, 1918–1925*, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica 2001.
- Taylor, A. J. P., *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, 11:e uppl., Oxford: Oxford University Press [1952] 1992.
- Tervonen, Miika, "Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta", *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*, Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman (toim.), Historiallinen Arkisto 142, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.
- Tikka, Marko, *Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suuri lakko 1905*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1247/Tieto, Helsinki 2009.
- Tilly, Charles, *Coercion, Capital and European States, AD 990–1990*, Oxford, UK: Basil Blackwell 1990.
- Trönnberg, Stefan, *Nedrustning under mellankrigstiden. Sverige och nedrustningskonferensen i Genève 1932*, Göteborg: Göteborgs universitet, Seelig (distrib.) 1985.
- Tunander, Ola, "Diskurs, identitet och territorialitet. Kjelléns tankar om ett europeiskt statsförbund", Bert Edström, Ragnar Björk & Thomas Lundén (red.), *Rudolf Kjellén. Geopolitiken och konservatismen*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg 2014.
- Tunander, Ola, "Geopolitics of the North: Geopolitik of the Weak. A Post-Cold War Return to Rudolf Kjellén", *Cooperation and Conflict* 43, 2008:2.

- Tunander, Ola, "Swedish Geopolitics. From Rudolf Kjellén to a Swedish 'Dual State'", *Geopolitics* 10, 2005:3.
- Tunander, Ola, "Swedish-German Geopolitics for a New Century Rudolf Kjellén's 'The State as a Living Organism'", *Review of International Studies* 27, 2001:3.
- Tuomi, Osmo, *Uusi geopolitiikka. Geopoliittisen perspektiivin soveltuvuus kansainvälisen politiikan tulkintaan maailman ja ajattelutapojen muuttuessa*, Helsinki: Gaudeamus 1996.
- Vares, Vesa, *Kuninkaan tekijät. Suomalainen monarkia 1917–1919 – myytti ja todellisuus*, Helsinki: WSOY 1998.
- Wolke, Lars Ericson, *Svensk militärmakt. Strategi och operationer i svensk militärhistoria under 1 500 år*, ny, rev. uppl., Stockholm: Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek, Försvarshögskolan 2009.
- Väyrynen, Tarja, "Valtioiden sisäiset konfliktit ja rauhaanpalaamisen ongelmat. Rauhantutkimuksen teoreettiset ja eettiset lähtökohdat", Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, Historiallinen Arkisto 124, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.
- Ylikangas, Mikko, *Mainio pikku sota. Brittilentäjät Suomessa 1919*, Jyväskylä: Atena 2016.
- Åselius, Gunnar, *The "Russian menace" to Sweden. The belief system of a small power security elite in the age of imperialism*, Stockholm: Stockholms universitet 1994.

**JARI OJALA, MATTI ROITTO & PETRI KARONEN:
TILLVÄXT OCH DEMOKRATI, s. 151–188**

Litteratur

- Abramovitz, Moses, "Catching up, forging ahead, and falling behind", *The Journal of Economic History* 46, 1986:2.
- Acemoglu, Daron & James A. Robinson, "Why did the West extend the franchise? Democracy, inequality, and growth in historical perspective", *The Quarterly Journal of Economics* 115, 2000:4.
- Acemoglu, Daron & James A. Robinson, *Economic origins of dictatorship and democracy*, Cambridge: Cambridge University Press 2005.
- Acemoglu, Daron & James A. Robinson, "Paths to Inclusive Political Institutions", Jari Eloranta et al. (eds.), *Economic History of Warfare and State Formation*, Singapore: Springer 2016.
- Acemoglu, Daron, James A. Robinson & Dan Woren, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, New York: Crown Business 2012.
- Allen, Robert C., "The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War", *Explorations in Economic History* 38, 2001:4.
- Allen, Robert C., "American exceptionalism as a problem in global history", *The Journal of Economic History* 74, 2014:2.